

SZENT BIBLIA
Magyar Nyelvre fordította
KÁROLI GÁSPÁR
1590

Nº

Igazgatta és Megjobbította
SZENCI MOLNÁR ALBERT
1608

Hasonmás formában megjelent
Ötvös László
gondozásában
1998

SZENT BIBLIA. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár 1590-ben,
igazgatta és megjobbította Szenci Molnár Albert 1608-ban.
Hasonmás formában Ötvös László gondozásában 1998-ban
megjelenik, mint a
Nemzetközi Theológiai Könyv
sorozatának a 35. kötete

A sorozat szerkesztője :
Dr. Szathmáry Sándor

ISBN 963 8360 26 7
ISSN 0866-1030

Ezen a néven a GLAUBE IN DER 2. WELT Intézete támogat egy többnyelvű könyvsorozatot. E könyvsorozat elősegíteni igyekszik a Biztonság és Együttműködés Európai Konferenciájának államain belül, elsősorban Kelet és Nyugat között, minden keresztyén felekezet különböző nyelvterületei számára a theológiai gondolkodás és alkotó munka kölcsönös kicserélését. Ez különösen jelentős és reprezentatív művek fordításának publikálása révén történik, valamint önálló művek kidolgozása által. Az intézet neve és címe : GLAUBE IN DER 2. WELT Berg str. 6., CH 8703 Zollikon

SZENT BIBLIA

azaz

ISTENNEC O ÉS UY Testamentomanac
prophetac és apostoloc által megíratott
szent könyvei.

Magyar nyelvre fordította és előjáróbeszéddel ellátta:
Károli Gáspár 1590-ben.

Igazgatta, megjobbította és dedikációval kiadta:
Szenci Molnár Albert 1608-ban.

Hasonmás formában megjelent
Ötvös László gondozásában 1998-ban

Dr. Bölcskei Gusztáv püspök,
a Magyarországi Református Egyház Zsinata lelkeszelnökének
ajánlásával.

Debrecen
1998

AJÁNLÁS

Adósságot törleszt és egyben magát ajándékozza meg a mai magyar reformátusság a Hanauai Biblia fakszimile kiadásával. Egy részét törleszti annak a teljesen soha ki nem egyenlíthető tartozásnak, amely minden magyar református embertől jár Szenci Molnár Albertnak. Hiszen ő volt az a leghosszabb ideig külföldön élő peregrinus, aki a szellem és lélek fegyvereit készítette őseink számára, hogy bibliás, református hitüket tudatosan védelmezzék és élhessék abban a korszakban, amikor a magyar reformátusságot a Habsburg hatalom által támogatott ellenreformáció szétzúzással fenyegette. A magyar nyelvű Biblia javított kiadása, az Institutio, Heidelbergi Káté, a 150 zsoltár magyar fordítása mind neki köszönhető.

A Hanauai Biblia Károli Gáspár Vizsolyi Bibliájának javított és praktikusabb kiadása. Nyilván életre szóló nyomot hagyott Szenciben a Vizsolyi Biblia munkálataiban való szerény részvétel. „Lábánál forganék az böcsületes embernek, Károli Gáspárnak, az gönci prédikátornak, az ki fő igazgatója volt az kinyomtatásnak, és engem gyakorta az Visoli nyomtató helyben kiküldött az ő tőle írott levelecskével” – írja erről Szenci Molnár Albert.

Munkájában stiláris és nyomdatechnikai változásokra törekedett Szenci, Károli fordítását egybevetette más fordításokkal és az eredeti szöveggel. Munkája céljáról így vall : „Mivelhogy az ő nagy öreg volta miatt forgatásra nehéz volt (ti. a Vizsolyi Biblia), és az szűk költségűeknek megvételre sem volt könnyű, tetszett nekem és fő barátimnak, hogy ily középformán bocsátassék ki. Hogy az prédikáló székből felvihesse vélek az Magyarországi Szent Egyházaknak prédikátori, kiknek egyedül ez ideig egyéb keresztyéni nemzetek között az deák könyvekből kellett az Szentírást az nép előtt magyarázniok.”

Szenci Molnár Albert a Hanauai Bibliával döntő módon járult hozzá ahhoz, hogy a Biblia-óceán első átrepülőjének - ahogyan Németh László nevezi Károlit - a műve nem maradt egyszeri, páratlan alkotás, hanem kezdete annak a folyamatnak, amely által az élő Isten magyarul beszélhet ma is hozzánk.

Illesse köszönet mindazokat, akik most e kiadás megjelentetésén fáradoztak, hogy Szenci Molnár Albert egykori ajándéka most újra ajándékává, kincsévé lehessen minden mai és későbbi olvasó számára.

Debrecen, 1998. április 24.

Bölskei Gusztáv
püspök

S Z E N T
B I B L I A

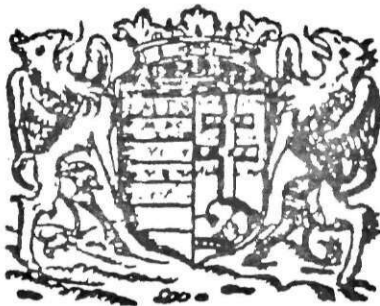
A Z A Z:

I S T E N N E C Ô E S
U Y T E S T A M E N T O M A -
N A C P R O P H E T A C E S A P A S T A -
loc által megíratott szent könyvei.

M A G Y A R N Y E L Y V R E F O R D I T A T O T T
*egészben, az Istennek Magyarországha való anya szent
Egyházának épülésére.*

Caroli Caspar Elöljáróbeszédével.

E Z M A S O D I C K I N Y O M T A T A S T I G A Z G A T T A
úchol megis jobbitotta Szenci MOLNAR ALBERT.

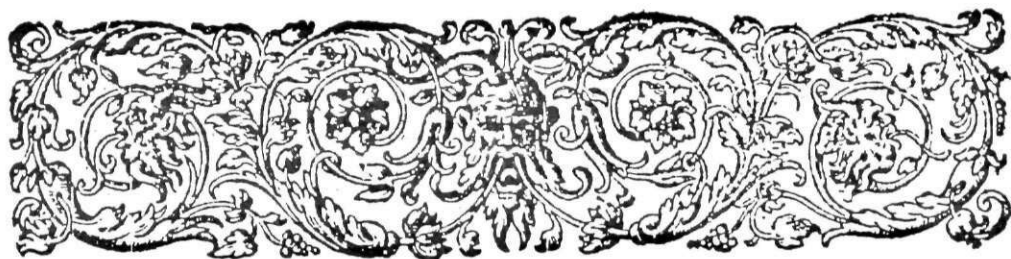

H A N O V I A B A N

Nyomtattatott Halbejus Janos által, Levinus

Hulfzius örökösének költséggével.

M D C V I I I . é s z t e n d ő b e n .

SERENISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO. DOMINO

MAURITIO LANDGRAVIO HASSIÆ, COMITI CATTIMELI-
bocorum, Deciorum, Zigenhani & Niddæ, &c. Domino suo
Clementissimo.

Gratiam & pacem à Deo Patre & Domino Jesu Christo.

Kezelmert és békefegyet az Atya Istenöt és az Ur Jesus Christustól.

MIRANDA est æternūq;
laudanda hæc benignitas
Dei nostri, Princeps Sere-
nissime, quod quævis præ-
cepit ipse gratiâ suâ in iis
perficiat.

Unde divus Augustinus sic est precari
solitus: Domine jube quæ vis, da quæ jubes, & non
frustra jubebis.

Præceperat Deus Josue Duci, Non re-
cedat, inquiens, liber iste legis ex ore tuo, sed me-
ditaberis de eo interdus ac noctu, ut cum obser-
vantia facias omnino prout scriptum est in eo:
tunc enim prosperaberis in viis tuis & tunc se-
cundaberis.

Auribus percipe, inquit idem alibi, popu-
lem, doctrinam meam, &c.

Pii quidem mandatis obtemperare gau-
dent, sed non sine virtute illius Spiritus, de
quo sic ait Deus apud Prophetam: Spiritum
meum ponam in medio vestri, quo faciam ut in
statutis meis ambuletis, & jura mea observetis
facientes ea.

CZFDALATOS és öröckè dicze-
rendő kegyelése az az mi Istenünk-
nek, Fejedes Fejedelm, hogy az miket
ő az őveincc paranczolt, kegyelmessen
azokban megcselekeszi.

Honnet Szent Augúston így szo-
kot könyörögni: Uram paranczold meg az miket
akarék, add meg az miket paranczold, s nem
nem leszen hiában paranczolásod.

Paranczolt vól az Isten Josue Hadnagynac, mond-
van; Elnetavozzék ez törvényec könyve az te
szádtól, hanem gondolkodgyál arról éjjel és
nappal hogy megörizzed: es cselekedgyél
mind az szerint, amint meg vagy on irván abban;
mert akkor lesznek szerenczélék az te utaid, és
akkor leszsz bodog.

Ami sutt pedig, Hálgaftad, ugy mond, én népem
az én törvenyemet, &c.

Az hivéc bizonyára az paranczolatoknak engedni
örvendnek, de nem amaz Leleknek ereje nélkül, kiről így
szól Isten az Prophetánál: Az én lelkemet adom ti
belétek, es cselekeszem hogy az én paranczola-
timban járjatoc, es az én ítéletimet megörizzé-
tec es megcselekedgyétec azokat.

)(2

DEDICATIO.

Et hic Spiritus Jehovæ excitavit omni tempore summos quosque viros, quibus liber divinarum legū curæ cordique esset. Hinc illæ Regis Davidis voces: *Letus vir cuius voluntas in lege Domini*. Item *Doc me Jehova viam statutorum tuorum. Facut intelligam & custodiam legem tuam, observemque eam ex toto animo. Quam diligo legem tuam toto die est meditatio mea.*

Inimicis meis sapientiores me reddis præceptis tuis. Omnibus doctribus meis intelligentior fio, quia testimonia tua meditatio mea sunt. Se illos prudensior sum, quia mandata tua custodio.

Similiter etiam Rex Josias stans in statione sua pepigit fœdus coram Jehova, & sequunturum Jehovam & observaturum præcepta ejus testimoniāq. ejus & statuta ejus ex toto corde suo & ex toto animo suo, præstando verba fœderis illius, quæ scripta sunt in libro illo.

Sed & subsequētib. deinde temporib. fuerūt Reges & Principes magni, qui Biblia sacra reverēter haberēt, & latē propagarēt.

Ptolemæus Philadelphus Rex Egypti ab Eleazaro summo Judæorum Pontifice codicem sacrum impetravit, & per idoneos interpretes in Græcum sermonem cum transferri curavit. Alphonsus Hispaniarū Regem ferunt Biblia sacra quater dicies cū glossis & commentariis perlegisse.

Ferdinandus Imperator laudatissimæ memoriæ, Anno M.D.LV. Novum Testamentū Syriacū elegantissimis typis Viennæ Austriæ edi curavit per Albertum Widmanstadium, eruditissimum Cancellarium suum, & magnā copiā donavit Syriacis, ut labācentem apud eos religionem Christianam instauraret.

Et ante annos ferme triginta sex Serenissimus Princeps Elector Palatinus Fridericus III. S. M. autor extitit duobus clarissimis suis Theologis, Immanuel Tremellio & Francisco Junio, ut Biblia sacra ex volutissimis Bibliothecæ Palatinæ libris manuscriptis ad Hebraicam & Græcam veritatem Latinè verterent.

DE DEDICATIO.

Esz az Jehova lelke, a mafszott minden idoben fő embereknek kiknek az Isteni törvényeknek könyvét gondgyoc lenne, es azt kedvellené. Innét vadnac David kiralynac iméz mondási: Bodo ember kinnec gyönyörűlege az UR törvényében. Ismet, Tanits meg Uram, engemet az te paranczolatidnac utára. Adgy énneké, értelmet hogy megörizzé az te törvényedet es megtartsam azt tellyes szívemből. Melly igen szereté az te törvényedet! Égesz nap estig csak arról gondolkodó.

Az en ellentegimnél bölcebbé tóttel engemet az te paranczolatiddal: Minden én tanitoimnál engemet bölcebbé tóttel, mert az te bizonságid az én gondolatim. Az vén embereknél bölceb vagyoc, mert az te paranczolatidat megörizem.

Hasonlós képpen Josias Király is felálvan az ő helyében, fogadált tón az UR-jelőrt, hogy az URat követné, es hogy paranczolatit es bizonságtetel, es minden szerzésit tellyes szívéből, tellyes lelkéből megörizné, es tartaná magát az Isteniől megiratott könyvhöz.

De az ezek után kövörközendő időkbennis volt az az kiralyoc es nagy Fejedelmec, kic az szent Bibliát böczületben tartottac, es egyebekkelis közlöttéc.

Az Ptolemæus I. hiladelphus Egyptomnac királyac az Eleazartol az Sidoc fő Papjatos, az szent könyvet elkérte es illédő tolmácsok által Görög nyelvre fordította.

Alfonsus felöl az Hispaniai kiraly felöl az mongyá, hogy az szent Bibliát Commentariisokkal es magyarázatokkal egybe tizenegyszer olvassac el.

Az diczeretes emlékezető Ferdinandus Császár, 1555. esztendőben, az Syriai nyelven való Uy Testamentomac, Béczben ekes bötüekkel kibocztattata, Widmanstadius Albert által az ő fő cancellariusa által, es nagy bőrséggel küldte ajándékon az Syriajaknac, hogy az ő náloc szakado seiben való Keresztyen hitet feleppitené.

Es az előt ugy mint harmintzhat esztendővel az Palatinatusbéli Felséges Fejedelmec az III. Fridericus Elector, indította arra szent Iras Tanito két Doctorit, Emanuel Tremullust es Franciscus Juniusst hogy az szent Bibliát az Palatinatus Könyvtartó palatijában való kézzelírott régi igaz könyvek ből az Sido es Görög igazság szerint Deakal forditaná.

Melly

DEDICATIO.

Quod opus bono admodum successu fuit Francofurti editum, & paulo post etiam in Angliam recusum forma elegantissima; & adhuc in Germania receditur frequentissime cum magno ecclesiæ Dei emolumento.

Cum hoc enim exemplari extera quæ nationes conferendo suas versiones efficiunt meliores.

Hinc factum, ut ante annos prope viginti, Ungaricarum Ecclesiarum Antistites in vertendis Ungaricè Bibliis sacris isto præcipuè Tremellii & Junii uterentur exemplari; Bibliæq; ederent Visolini auxilii Illustris Comitibus Sigismundi Rakoci & aliorum Ungariæ procerum.

Cuius primæ editionis, me quoque etiam nunc puerum partem aliquam esse voluit divina providentia: cum circa illud tempus versarer ad pedes Reverendi viri Caspari Corolini Ecclesiæ Góncinensis; qui editionem moderabatur: Et me frequenter, in Typographiam Visolinam cum scriptis schedulis mittere solebat.

Quod verò hanc editionem alteram, solus ego adornare & provehere potuerim, tua est (secundum Deum) gratia, Princeps Serenissime, qui mihi in illustris tua Academia, hæc otia literaria fecisti; adque incumbendum eiusmodi studiis liberaliter me aluisti, remque tam arduam suscipiendi clementer mihi animum addidisti.

Meum itaq; est partium Tuarum in primis Serenissimæ Celsitudini, huic rei impensis laboris mei rationem reddere: sacrique operis huius dedicatione animū gratum Ser. Vestræ Cels. testari.

Ac initio quidem recte meministi, quæ pietate & reverentia primam editionem exorsus sit Reverendus vir Caspar Carolinus; (cuius me familiarem fuisse modo dicebam.)

Adhuc enim ipsi aliquando consultanti cum

DEKALAS.

Melly fordított könyvigenjő veggel boczártatott ki Francofurtumban, es ottan hamar Anglia országbanis kinyomtatattat szépkes formán, és még mostis gyakorta Nemet országba kinyomtatit az anyaszét Egyházna nagy hájznával.

Mert ez fordításna példájával egyéb idegen nemzetekis egybevétven az ő nyelvűkre való fordítást, megjobbítjac.

Innen vagon hogy ez előtt mayd husz esztendővel, a Magyarországi Anyaszét Egyházna Előjáró Tanitói az Bibliána Magyarul fordításában, kiválsképpen ez Tremellius és Junius exemplárával éltenec, és az Bibliát kiboczártat Visolban, az Nagyságos Rakoci Sigmondhac es több Tekintetes Urakna kegyes figedelmeccel.

Melly első kiboczártásna szolgálattyában, ackori gyermekségembénis, reszessétött engemet az Istennec gondorviselése. Holott az időben labánál forganéc az Böczületes embernecc Caroli Casparna az Gónci Predikátornac; Az ki fő igaztatója volt az kinyomtatásna; Es engem gyakorta az Visoli nyomtató helyben kiküldött az ő tőle írott levelezkékkel.

Hogy pedig ez másodit kinyomtatást én egyeöl elkezdhettem és elővihettem, (Isten után) Te Felfeged kegyelméből vagon Felfeges Fejedelmem, ki ennek ez T. Felfeg. Hires neves Academiájában illy cendes állapot engedte, és hogy efféle tanusági dologban foglaltos lennec, bőrségessén adakozoul táplálral, és hogy illy nagy munkához kezdenéc kegyelmessén földitottál.

En tisztem annakokaért, hogy mindenec előtt Te Felfegednec ez én munkámnac művoltárul számos adgyac; Es ez szent könyvnecc dedicálásával hálá adó voltomat Felfegednec megmutassam.

Es először pedig jól emlékezem rea, melly nagy Isteni felelenimelés böczületeséggel kezdett az első kiboczártáshoz a Böczületes Caroli Caspar, (kinek hogy valaha czeledí közt forgottam legyen megmondam ez előtt.)

Mert előtte állottam egykor, midőn tanácskoztam

DEDICATIO.

reum Dn. Joanne Peleino, Ludi Rectore, de convocandis suæ diœceseos ministris, ad concipiendum preces solennes profelici operis suscepti eventu.

Et currente etiam nûm prelo typographico, cum non semel audiui dicentem hisce verbis: *Modo Deus supersititem me servet, donec Biblia hac in Lucem emittere queam, paratus sum mori & ad Christum migrare.*

Atque voti compos factus pius senex, biennio post migravit ad pastorem & Episcopum animarum sanctarum, cuius gloriam promovere etiam libri editione cupiverat.

Quocirca & ego alteram hanc editionem, piorum votis diu multumque desideratam, & amicorum precibus & literis à me petitam, non equidem sum illotis manibus aggressus: verum quibus auxiliis potissimum fretus, opus susceperim, quaq; fide in eo versatus sim, & quantâ adhibuerim diligentiam, novit Deus & testis est mea conscientia.

Primum itaque libros Canonicos antea rectè dispositos, locis suis reliqui: Apocryphos verò à Canone segregatos, in eum ordinem redegi, què servavit D. Franciscus Junius & hunc sequutus D. Joan. Piscator, Præceptor meus observandus.

Versionem primam studiosè retinui; solecismos tantum per correctorem alienigenam illapso emaculavi.

Orthographiam antea neglectam & confusam in libris Canonicis emendavi & complanavi: qua in re, quod supra vulgum aliquid possim, Tuæ Cellitud. fero acceptum, cuius mandatu Ungariæ Grammaticæ meditationi fere per annum incubui.

Sphalmata typographica innumera su-

DEDIKALAS.

Pelei Janassal, az ő Schola mesterével, az ő Seniorfagához, rartoztaniso atyafiának egybe gyűjtése felől, közönséges könyörgésre, ez elkezdett dolognac jo elömeneteliert.

Es mikor már az könyv nyomtattnékis egy néhányszor halloztam hogy jóhazkodvan igy en szallott: Czacaz Isten addig elteslen, mig ez Bibliát kiboczzathassam, kész leszec meghalni, és az Christushoz költözni.

Es kívánságot megnyervén az Istenes vén ember két esztendővel az után, elköltözött az Szentek lelkének fő pásztorához, és Píspékéhez, kinek diczsőségét öregbitini ez könyvnek kiboczzatásávalis kívánta:

Annakokaért én is ez másodíz kiboczzásához, (mellyet sóc Istenes hívce regtül fogva kívántac, és en tölem jo barátim mind bejzedel s mind levelekben kertez,) nem kezdettem bizonyara mosdatlan kézzel: hanem ki segedelmében kiváltképpen bizvan fogtam ez dologhoz, és melly hívsség és szorgalmat oszaggal forgottam abban, tudgya az Isten, es az én lelkem észmereti.

Elsőben, azért az Canonicus könyveket, mellyec az előtt jól voltac rendelve helyen hattam: Az Apocryphusokat az Canonatul elvalasztván, az rendre helyhezesttem, mellyre őket rendelte Franciscus Junius, és ez követ vén Píscator Janos, nekem tisztelendő Præceptorom.

Az előbbi fordítást nagy igyekezettel megtartottam: hanem czac az szolásnac díszelen modgyás, mellyec az idegen nemzetből való corrector miat este-nec volt, azokat kitisztítottam.

Az igazan való írást mellyec elhattac és meggyelitetec sóc helyeken, az Canonicus könyvekben megemendaltam, és egyeztettem. Melly dologhoz hogy az köz népnél inkább érte, Te Felfegeáncé köszönöm, kinek hazjásából, Magyar Grammaticának szerzeseben, mayd esztendeig voltam foglaltos.

Nyomtatási fogyatkozásokat, szántalanokat purgaliam ki.

DEDICATIO

stuli. Versus quandoque integros scribaru aut Typothetarum negligentia omisos, converti & restitui. Argumenta prophetis, quibus decrant, & omnibus Nov. Test. libris præmissi. Singulis capitibus summaria, quæ in Nov. Testamento, excepta Epistola ad Ro. ubique desiderabantur brevissima conformavi & adscripsi.

Partes capitum principales majuscula litera, in Psalmis vero hoc paragraphi ¶ signo notavi. Concordantias locorum margini adscripsi & ad quam vocem præcipue referri debeant, asteriscis, cruce & aliis notis signavi.

Et quæ præterea præstiterim patebit luculenter, cuilibet conferenti hanc nostram cum prima editione: quæ cum ob grandem molem parum tractabilis, emptuq; tenuioribus esset difficilis, placuit & mihi & amicis magnis in hac mediocri forma nunc edere: ut etiam in suggestum secum sumere possint Ungaricarum Ecclesiarum ministris, qui soli hætenus inter Christianos, scripturam sacram ex libris Latinis coacti sunt ad populum interpretari.

In hac autem mea editionis hujus adoratione, (Laus vivendi Deo) nullis fui destitutus adminiculis. Clarissimos Dominos Theologiæ Professores, quos in dubiis confulerem, habebam promptissimos. Inque Bibliothecam Academiæ semper patebat mihi aditus, per Clariss. Doct. Johannem Hartmannum, Medicum & Mathematicum Professore, fautorem meum in primis colendum.

Insuper plurimum me juvit pia opera & Domini Isaacii Genii, Theologi eruditissimi, & multarum linguarum periti, fautoris mei, & amici magni, qui varia mihi suppeditavit exemplaria biblica, à diversis nationibus cū ornamētis utilibus edita. E quibus desumptas tabulas Chronologicas, præfixi libris Historicis bibliorum nostrorum, & notas marginales, ipsius admonitu, disposui elegantius.

DE

tan ki. Egynek hany helyen egész versjeket, mellyet az iraknak vagy betűszedőknek gondviseléslen segektől elhagyattattak, másunnat megfordítván helyére hoztam. Argumentómi vagy rövid summáij az melly Prophetaknak nem voltak, és az ny Testamentom könyveinek min leniknek eleiből irtam: Minden caputoknak sommáczkái, mellyet az ny Testamentumban az Romában irt level kiövöl sóhol nem voltak, revüleden kiformaltam, es föbbe irtam.

Az caputoknak kíváltképpen való részeit öreg betűvel, az Soltarakban ilyen jellel ¶ jegyzetem meg. Az eggyező helyeket az levelek szelére felirtam, és melly igére nézzeneek főképpen, czillagoczkával, keresztel, vagy egyéb jellel notaltam meg.

Es az miket ezek föltt czelekettem, mindenre nyitván léfzen, valaki ez mienket az előbbi könyomtatásal egybevert: melly mivel hogy az ő nagy öreg volta miatt forgatásra nehez volt, és az szükköltsegiének megvételre sem volt könnyű; tettzet nekem, és fő barátimnak, hogy illy közép formán botzáttassék ki, Hogy az prédikállo székben felvihezzék véle az Magyarországi anyaszent Egyházaknak prédikatori, kiknek eggyedül ez idég egyeb Keresztjen nemzete között, az Dcák könyvekből kellett az szent írást az nép előtt magyaráznioc.

Ebben pedig ez kiboczátsánc elkezsítésében (hala az elő Istennec) semmi segédsegtül nem volt folytatásom, Az szent Iras tiszteletes Professort es anitoit, kiket az kétséges helyet felől megkérdenec, mindenkor készen találtam. Az Academia könyves házába is mindenkor szabad bemenetelem volt, az én jó akaro Uram által az Hartman Janos Orvos Doctör és Mathematicus Professor által.

Annak föltte sokat hasznalt nekem az tiszteletes estudos ferjinac Isaacus Geniusnac, az én bizodalmas barátomnac jó segedelme: ki sóc külömbkülömb nyelveken való bibliákat, kiket ő mind megért, adott kezembe, kik hasznos ekeffeggekkel vadnac könyomtatvan: mellyekből az mi Biblianc historias könyveinek eleikbe irtam az idő rendiről való táblákat, es ez barátomnac inteséből, az maggon való magyarázatokat ikéffebben rendelttem.

DEDICATIO.

Idem pro sua pietate eximia autor fuit l. honorabili Viduz Levini Hulfii P. M. Cosmographi & Bibliopolæ, de rep. literaria quondam bene meriti, vt hanc renovationem sumtu suo procurandam susciperet & Bibliopolio suo promulgaret. Id quod illa etiam pie in se recepit.

Quare cum mihi non sit animus peculiarem præfationem ad lectorem instituere hic obiter moneo, & nomine viduz honorandæ rogo librarios industrios, ne librum hunc, nostro labore sic adornatum citra ejus voluntatem alicubi recudent; vel quoquo modo fructus, quos eam cum pupillis hinc percipere æquum est, ei intervertant.

Ipsi enim parati sumus, ubi hanc editionem piis gratam cognoverimus, denuo eā recognoscere, & quæ forte hac vice, animadversione nostram fugerint, admoniti emendare: & pro voto Christi fidelium in minori vel majori forma edere.

Exposui hætenus editionis rationes, & adminicula indicavi, in illustri hac Academia Mauritianæ, optato studiorum portu mihi divinitus oblata; Jam verò ad Tuam Cellitudinem mentis oculos convertam, Princeps serenissime, & ad pedes tuos reverenter accedens summa cum animi summissione & observantia, has qualesquales laborum meorum, circa sacra Biblia, primitias T. Cellid. affero dedicoque: & inscriptione gloriosi nominis tui, in lucem emitto.

Quod ut faciem ipsa jubet pietas, & cogit animus se T. Cell. gratum declarandi cupidus.

Tua enim Serenitas è sublimi hac Cellitudine, quo Deus majorum & Tuà Te Vir tus exivit, me, (quantulum homuncionè!) clementer respexit: hæcque studiis meis Halcedonia Athenis Hassiacis cōcessit. Ubi luculentius mihi deprehendere licuit veritatem effati illius prophetici: *Reges erunt nutriti tui & regina eorum nutrices tue.* Et. 73

Ac proinde cū dedicantis munere fungi fida mēte labore; cū offundor & adobruor virtutum laudumque tuarum magnitudine ac splendoribus,

DEDIKALAS.

Ugyan ezen istenes ember volt indítója, az néhai Cosmographus es könyvaros Levinus Hulfijul maras özvegy asszonnac, hogy az, ez mi megújított könyvünket költségével kinyomtatásná, es az ő könyves börtýből kiadná, melyet meg is czelekedett az Istenes asszony.

Mivelhogy azért nincz szándékom, hogy az olvasóhoz külön előjáró beszédet szerezzec, intec irt, es kérec minden serény könyvárosfokat, hogy ennek akaratya ellen ez mi munkánkkal így ekesítetett könyvet, másutt ki ne nyomtaszác, es az hasznos, a melyet innét az óarvárval vár, az igazsag szerint, tőle el ne fordítsác.

Mert mi magunc készec lészunc hogy ha ez kinyomtatásná az híveknel kedves voltát értengjuc, es ha valami fogyatkozás felől, melyet eszünkben nem vótunc siet segünkbe megintertunc, megjobbitant, es az hívek kívánsága szerint vág' oregebb vagy kisebb formában ismét kiboczásan.

Szoltam ez ideig ez kinyomtatásná okairol es meggyarok megbeszéltem segéldő széközimet, melyeket erre Isten engedett ez diczeretes Marburgumi Academiába, tanuságomnac kévanatos helyében; Immar pedig Te Felfégedre Foráitom szemcimet, Hatalmas Fejedelem, es Te Felf labat előt minden boczületéssel megvalván, az Sz. Biblia körül való munkámnac ez első sengeit, Te Felféged nec offeráló es dedicalom, es a Te Felféged diczöseges neve alatt az köpöz közzé kiboczárom.

Mellyet hogy czelekedgem az igazsag hadgya, es erre készerec hataado voltónac megimutatásra vagyakozó szíven.

Mert te Felféged ez ő diczöseges helyéből a hova Isté, eleid nec es magadnac jószaga Téged felemelt, engem kegyelmessen tekintven, ez nevezetes Hassiai Academia-ban, az én tanuságomra illy czendes állapotot engedett. Holot nyilván megtapasztaltam igaz voltát imcz Prophetáimondásná: Az kiralyoc lesznec te táplálóid, es az kiralyne alázonyoc te daykaid.

Amikokaért midőn könyv dedicalónac tisztiben hívé eljarni igyekszem imé elburuloc es elnyomtatatom a Felf. Diczeretes voltanac senysegével,

Mert

DEDICATIO

Cum enim originē specto, video Celsam Tuam genus suum deducere à Carolo Magno Imperii occidentis instauratore, quo Christianus orbis non vidit Cæsarem augustiorem, non admirabiliorem. Qui inter augustissimas res alias à se gestas, ad promotionem sacrorum voluminum cultumque artium liberalium, tot condere voluit collegia, quot literæ sunt in Alphabeto Germanico: primum Aquisgranense, ultimum quod ad literam Zürichense, quod est Tiguri Helvetiorum; duo verò pro literis intermediis, F. & H. in Tuæ C. Hassia sunt, Fuldense nimirum & Hersfeldense: cuius splendidissimæ Abbatiæ Administratorem nunc agit Illustrissimus & Reverendissimus Princeps Otto Hassiæ Landgravius, &c. Tuæ Celsi primogenitus filius. In materno autē tuo genere, emicat & æternū splendebit memoria divæ Elizabethæ Regina, fortissimi Regis Hungariæ Andreæ II. filiæ, Ludovico Hassiæ & Thuringiæ Landgravio nuptæ: Cujus sepulcrum regium, auro puro & pretiosis gemmis fulgeatissimum nos hīc Marburgi conspiciamus & suspiciamus, in magnifico templo suburbano ab ipsa condito.

O te felicem tantorum atavum heredem, ô gloriosum avitarum paternarumque virtutum ac laudum conservatorem atque propagatorem! Vive vive diu Princeps maxime, & prosperare in Domino, tuæ felicitatis autore: qui majorum tuorum splendoribus & gloriæ tantum eruditionis & laudum cumulum addidisti; ut seculi nostri decus, exemplar Principis literatissimi, speculum vigilantie & sobrietatis heroinæ ab omnibus doctis & annalium scriptoribus appelleris atque nuncuperis. Quis igitur est, qui majorum tuorum laudes queat enumerare. Celsi Tuæ in literas literatosq; munificentia, quis posset dignis celebrare præconiis: Pietatem erga Deū, in subditos clementiam, moderationem & æquitatem in omnes quis pro dignitate laudabit?

DEDIKALAS.

Mert midőn eredeteket tekintem, látom Te Felfegednek kizármazását amaz Nagy Károl Császárnak, az Napnyugati Birodalomnak megeppitőinek nemzetiből, mellynél az Keresztény országok nem lártat diczösebb és czudalatosb fejedelmet.

Az ki egyéb hatalmas czelekedeti közt, à szent könyveknek, és az hasznos tudományoknak megtartására és terjesztésére, annyi collegiomokat fundált az mennyi bötű vagyon az Német Abecében. Aquisgranumban az elsőt, à bötű szerint utolsót Zürichben, melly Tigurum az Helvetiusok fő városa. Kettő pedig azok közül az közöslegi F. és H. bötű szerint, az Te Felfeged Hassia országában vagyon, Tudniillik az Fuldat, és az Hersfeldiai: Melly Hersfeldiai Gazdag Abbaturjagnak most gubernatora, az Felfeges ifju fejedelem, Otto Landgravius, Te Felf. elsőszülött fia.

Anyi nemzetekben pedig tiündöklik és öröcké fennlendic jo emlékezeti az Istenes Ersebet királyné aszszonac, az hatalmas Magyarországi Másod Andras kiraly Lednyának, melly az Hissii és Thuringiai Ludovicus Landgraviusnak adott volt házastársul. Kinnccifista arannyal és drága kövekkel fenn kiralyi korporsóját minte luttynac és czudallynac Marburgumban, az hostati nagy templomban, mellyet azon kiralyne aszszony fundált clerében.

Onagy diczőségű eleidnek bódog örököse! O őseidnek és atyaid jószágos diczeretinek diczőseges megtartója és killyeb terjesztője! Elly, elly sokaig Hatalmas fejedelem, és allapatod bódolgallyon az Urban, ez Felfeged szerenczenec adójában: ki az T. Felfeg: eleidnek fenyes diczősegehez, illy tiündöklő tudományi diczeretet szerzettel: hogy ez mi idonc diczősegenec, bölcz Fejedelem példijának: Fejedelemhez illendő szerénsegnec és józanságnac tükrőrenec, minden tudos emberektől, és historia szerzőktől nevezetessél és hivatással.

Ki számlálhatná azért elő az te Eleidnek diczeretie? ki hirdethetné eléggé az tudományokhoz és azoknak követőikhez Felfegednek adakozó voltát? Isteni felhívást, az alatta való néphez engedelmeségét, merreklelességet és mindenekhez igazságot, mellesága szerint ki diczerhetne?

)()(

DEDICATIO.

Equidem ego sic existimo, quod si quis doctissimorum virorū præfationes & sermones panegyricos Celsi Tuxæ avo, Philippo fortissimo; Patri Wilhelmo Prudentissimo, Tibique Principum eruditissimo, inscriptos dictosque in unum colligeret volumen & conjunctim in lucem ederet exhiberet sane Principis absolutissimi ideam absolutissimam, virtutumque verè heroicarum speculum daret orbi luculentissimū, & placere de studiosis literarum mereretur. In quibus dum argumentorum vim & copiam considero, eloquentiā pondero & artificium, protinus agnoscens nullitatem meam consternor ac prope exanimor: sed rursus erigor, animoque Tuxæ Serenitatis clementiæ ac facilitate; quā me quoquomodo balbutientiē aliquando clementer exaudivisti. Quare, ut semel absolvā reverēter oro Tuam Celsi, ut hoc, quod in animi grati testimonium offero munus Biblicum, serenā fronte respicere, & manu benignā suscipere velis. Et qui ipse magnorum Regum (quos supra laudavi) exemplo, superioribus annis, Biblia Germanica, per R. Doct. Gregorium Schönfeldium præclare edita, populo tuo donasti; patere etiam hæc Biblia, sub umbraculo Tuxæ Celsi, à me instaurata, glorioso nomine tuo fieri acceptiora Ungariæ nationi. Et quandoquidem post tot excultissimarum linguarum cognitionē, hanc quoque nostram, matris generis memor, addiscere voluisti; me ejusdem linguæ non postremum (absit dicto arrogantia) excultorem solitā benignitate prosequi digneris. Popularesque meos dilectos, Gregorium Varadinū, Michalem Szepsinum, Michalem Foktōium, Stephanum Debrecinum, Joannem Kekerōium, Stephanum Szikszovium, Petrū Beszermenium, qui mecum in hac illustri Tuxæ Celsi Academia studiis invigilare gaudet, Serenissima Tua Clementia complecti non dedigneris. Grati erimus omnes in omni vita.

DEDIKALÁS.

Bizonyára én azt is télem, hogy ha valaki, Tudos embereknek prefatiojokat; és diczerő oratiojokat, mellyeket, az Te Felsi: erősséges ősinéc Philcpnec, és erősséges atyának Wilhelmusnac, Neked nagy tudományos fejedelemecc, irtanac és recitáltanac, egy könyvben szedné, és kiboczásanac, nyilván tökéletes Fejedelemecc tellyes formáját, és fejedelmi jószágos czelekedeteknek világos tükrös boczásanac ki, és jól tenne foci tanulo nemes ifjakkal.

Melly irásokban midőn az argumentomoc ereit, és bővséget meggonuolom, az ekessén szolást eszméllem, és az mesterseget, legottan megismerem az én semmi voltomat meghanyatlom és ezac nem elajuloc: De ismet felemeltetem és megbatorodom, Felsőg. kezgyelmével és engedelmes voltanac meggondololásával: mellyből engem valamint selpeghettem, Te Felsőged egykor kezgyelmessen meghalगतott.

Annakokaért hogy egyszer elvégeztem, nagy tiszteltetésseggel kérem Te Felsőgedet, hogy ez Bibliái ajándékot, mellyet háláado voltomat bizonyítvan offeraloc, vig tekintsél, kegyes és kezgyelmes kezzel vegyed el.

Es az ki magadís, Nagy királyoknak (kikről előb emlékezté) példájokkal, ez elmúlt éztendőokban, az Bőczületes Sönfeldius Gergel által ékesen kibocztatot: Nemet Bibliával nepedet megajándékoztad, engedmeccztis, hogy ez Te Felsi: arnyéka alatt, tölem elkészített Bibliáis, az Te diczerősséges nevednek eleiben irásával legyen kedvesb az Magyar nemzetnél.

Es mivelhogy ennyi ekes nyelveknek tudása után, ez nyelvetis, megemlekezven anyai nemzetedről, meg akartad tanulni, engemetis ki ez nyelvnek nem utolsó ekesgerője vagyoc (távol legyen az kerkedés) szokat kezgyességednek raytam elébnyújtásával meltoztass.

Az én szerelmes földemi barátimatis, Varadi Gergelt, Szepsi Mihalt, Foktői Mihalt, Debreceni Istvant, Kekerői Janost, Szikszai Istvant, Beszerményi Petert, kic velem együtt, ez Te Felsőged híres Academiajában az tanuságnac előviteliben munkalkodni örülnek, Felsőges kezgyemneddel és kegyes kedvednek környülvételvel meltoztassád. Háláadocteszünk mindnyájan minden életünkben.

Enpe-

DEDICATIO.

Ego vero quicquid ingenioli mei viribus & industria unquam potero id omne, post divinum Numen, Tuę Serenitati promitto ac voveo. Serenissime Princeps, Deum oro & patrem Domini nostri Jesu Christi, à quo ornis bona donatio profuit, ut Tuam Celsitudinem diutissime server incolumem: Tibi adsit, Te suo spiritu regat & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatissime, Amen. Datum Marburgi in illustri Tua Academia Mauriana. Cal. Septemb. Anno ultimi temporis M DC VIII.

Serenissimę Tux Celsitudinis

Humillimus Cliens

Alberus Molnar

DEDIKALAS.

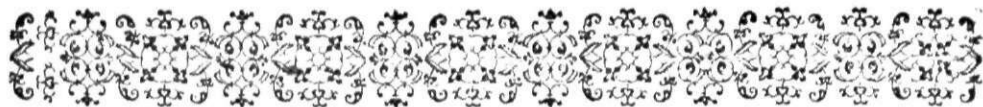
En pedig valamit elméczkemnek erejével, és szerénységemmel valaha tehettem, Isten után, azt mind Te Felségednek ígértem és ajánlom. Felséges Fejedelems, az Istent kerem az mi Urunk Jesus Christusnac asszját, kitől minden jó ajándékot származnac, hogy Te Fels. nagyfok ideig tartsa meg jó egészségben, Veled legyen, Teget lelkével vezérellyen, es megerősítsen minden jó czelekedetre, es mindennemű áldásokkal ékeztessen meg bővőségessen, Amen. Adatott Marburgumban az Te Fels. Diczeretes Mauritiána Academiájabol. Szent Mihály havának első napján. Ez az első időnek M DC VIII. élesztendjében.

Az Te Tündöklő Felségednek

Alázatos szolgája

Molnar Albers.

)()(2

TEKINTETES ES NAGY- SAGOS URAKNAC, VITEZLŐ NE- MES NEPEKNEC, ISTEN FELŐ KÖS- ségne, Es az Isten házában munkálodó Prédikatorocknac, kic egész Magyar országban és Erdélben vadnac.

AZ ISTENNEC KEGYELMET, ES AZ MEG
szentelésne, Jéhus Christusbán, kevannya szíve szerint.

Az ember te-
remtésne végé
az Isteni esmérte

* A 17. v. 26.

† Luc. 1. v. 71.

Az ember nem
külömböz az
baromtól az I-
steni esmérte: nél-
kül.

* 1. Tim. 6. v. 16.

† Joh. 1. v. 18.

Ninczen az em-
berben arra va-
lo erő, hogy az
Istent megismer
bőss. Matth. 26.
C. 11

Az Isten vízei
az embert az ő
esmeretire, es ő
esmeretire meg
magár az em-
berrel.
Job. 35.

Az természetbe
Isten békította
az ő esmeretire
Cic. lib. 2. de le-
gibus, C. lib. 2.
denat. Deorum.

A 17.

Az teremtés és
az teremtett ál-
latok tanita-
nac Istene.

Rom. 1. Pál. 29.

Az természet-
nek világsága
által, és a terem-
tes által nem me-
hetne az igaz
Isten esmeretire
104.

Z egész szent írás bizonságot téfzen arról, hogy Isten az embert ez végre teremtetett az ő képe, hasonlatosságára, és ez végre váltotta meg az ő szent Fia által, hogy őtet és az ő öröke való voltát, bölcsességét hatalmas mindenhatóságát, igazságát és irgalmasságát az ember megismerne, és az ő teremtető megváltó Urának szolgálna. Mint az Apostol mondgya: * Az Isten egy vérből teremtetett az egész emberi nemzetséget, hogy laknának ez földnek színe és keresné az Istent. Es az Zacharias: † Az Isten, úgy mond, megváltotta az ő népet, hogy megszabadulván az mi ellenséginktől, szolgáljunc néki az mi életünknek minden tündiben, szentségben és igazságban ő előtt. An-

nakokaért az embernek az ő életében azon kel mefőrkedni, hogy meg tudván teremtésne és megváltás-
nac végé, arra igyekezzék az mi végre teremtetett és megváltatott. Mert noha illy méltóságoson teremtet
Isten minket, hogy holott az barmoc ez az földre néz, mi egyenesen az egekre nézzünk: Mindazáltal
az oktan állatoktól az ember semmit nem különböz ha teremtésne végé nem tudgya, és az ő terem-
tésne végé nem igyekezik. Nem méltó azért hogy az emberek között számláltsanak az kic nem tudgya
az ő születésnek végé. De mivel hogy az Isten * hozzá mehetetlen fenyelemben lakozik, kit † soha tenki
nem látott és nem láthat, más az, mivel hogy mi gyarbo bűnös emberek vagyunc: Ninczen mi bennünk an-
ni erő és tehetség, hogy mi magunktól az Istennek esmeretire juthassunk, Mint Christus mondgya: Az test
és az vér ezeket te néked meg nem jelentette. Előtt: Senki nem esmeri az Fijt hanem az atya, sem az atyát
hanem az fia, és az kinek ő meg akarja jelenteni. Innért vagyon hogy amaz bölcs Simonides mikor Isten
felől kerdené, azt mondgya vala, hogy annál nehezebb volna az neki, melynél többet gondolkodni arról.
Annakokaért azt mondgya hogy nem ezac teremtet és nem ezac megváltott minket Isten hogy őtet me-
gesmerne és neki szolgálna, hanem ő maga vízenis minket vakokat és refteket ő magának és az ő jóvól-
tának esmeretire. Nagy azért az teremtésne és megváltásnac jóteremene, de ezis nagy jóteremene az
Istennec, hogy az mi teremtesünknek és váltásunknak végé ő vízen bennünk. Az az, ő tanit minket
magár, és mint az Job mondgya, nem úgy tanit minket mint az vadakat, madarakat, hanem sokkal különb-
ben. Mert először az embereknek természetbe úgy őltotta bé magát Isten, hogy az mint még az pogány
bölcsis mondgya: soha nem lehet oly goromba nemzetségből való ember, az ki nem vallná azt hogy va-
gyon Isten, az kic világot teremtetett és azt igazgattya. Mint az Apostol mondgya, hogy az Isten nem me-
szíve vagyon mi tőlunc, mintha azt mondaná, hogy az ember ő magában megtapálzathattya az Istent, mivel-
hogy ő benne élne, mozgunc és vagyunc. Málódzor az teremtett állatokra is annyira rejá nyomta Isten az ő
diczőségének jegyét, hogy az ember ha az ő szemét felemelvén megekinzi az teremtett állatokat ez világon
nem tagadhattya semmikeppen az Istent: mint az szent Pál mondgya: Az Istennec láthatatlansága, tudni-
illie az ő öröke való hatalma és Istensége az teremtésből és az teremtett állatokból megismeret, melyet
az Dávidis bizonit az égec ugymond, bezzélle az Isten diczőségét, és az ő cselekedetét hirdeti az kiterjeztett
Eg. De mivel hogy az mi természetűnek megomlott, ha azért Isten más úton nem vízen minket az ő es-
meretire soha ezen az úton, tudniillie az néma mestereknek tanításoc által, az ő igaz esmeretire nem jutha-
tunc, és az természetből az teremtésből vott Isteni esmeret meg nem gyűmölözök mi bennünk, és annak
semmi egyéb hasznát nem vízfűz, hanem hogy ezac menthetetlené legyunc az Isten előtt. Mert noha az
rég pogányoc az természetnek világsága által és az teremtes által meggyőztetvén megismeret és meg-
vallottac hogy az Isten egy, és az öröke való hatalmas, mivel hogy az teremtes Istennec mint egy könyve me-
lyben őtet minden ember láthattya: Mindazáltal mivel hogy Isten azokat különbben nem tanította, an-
nakokaért az igaz Istennec esmeretire mellől elhajolván, számtalan soc Isteneket gondoltac magoknak, és
mint szent Pál mondgya: elfomáltac Istent embereknek és oktan állatoknak formájára. Némelyec imád-
tac az Jupitert, kine az gondviselésben melléje adtac Mercurust, Marsot, Venust. Némelyec imád-
tac az Napot, Holdot, csillagokat, az élető állatokat, tüzet és vizet, az egeket. Némelyec az nég

Lábú

EOLIA RO EESZED E

lábú állatokat, mandarakat, ezüzfő máfzó állatokat. Kic noha soc Isteneket imádtac, de azért Istennekül valóc vólac, mint az Apostal mondgya az Ephesusbéliekről, hogy Istennekül voltac az Iesus Christus elme- *Ephes. 2.*
reti előtt, melyre nézve az Prophetais azt mondgya: hogy az pogányoknak Istenec báluányoc, mert az Isten- *Psal. 96.*
nec ábrazattya Iesus Christus, kinélkü. soha senki az Istenec elme-terire nem jurhat. Annakokaért hogy *2. Cor. 4.*
Isten az embert az ó esmeretire vonhatná, hogy az ó teremtesénec vége meglenne az emberben, az ó szentle- *Ebr. 1.*
ges szájat megintuán, ó maga szolott es tett bizonságot sokszor ez világra: ó maga felől, irgalmaisaága, ből- *Isten ó maga szo*
czelége, igazsága felől. Mint mikor azt mondotta: En vagyoc az te Urad Istened, ki az Aegyptusból kihozta- *lott maga felől*
lac. Elmet: En vagyoc az uralkodo erős U R, irgalmas, kegyelmes, nagyúrhető, könyörtulo és igaz Isten, ki *hogy az emberce*
megtartom irgalmaisaágomat ezert, és elvézem az embereknec bünöket, kineccidotte az ártatlan, nem ártat- *az ó esmeretire*
lan. Illyen módon pedig sokszor szolot az Isten maga felől. *jurhasanac.*

Jóllehet azért nagy jo tereményc Istenec, hogy az természetbe oltotta magát, és az teremtet állatokrais *Exod. 20. 34.*
az ó diczfőgenec jelenfégét rejányomta, de sokkal nagyobb jo tereményc ez, hogy ó maga szolot maga felől.
Mert az Dávidis noha azt mondgya: hogy az egcz hirdetic az Isten diczfőgét, mindazaltat más felől az Isten *Psal. 19.*
beszédét magaztallya és azt mondgya: Az Istenec beszéde tisztá, igaz, mely az kicziaknec bőlczelégét ad.
Mellyel jelenti hogy az Isten beszédéből világosan lártuac és esmérjuc ötet hogy nem az teremésből. De
láld meg az Istenec más iotéreménycit. Mivelhogy az emberec természet izerint fidelekényec, és hay- *Az Isten az ó*
landoc minden hamiságra és idegen Isteni tisztetle, azokokaért nem czac megjelentette Isten magát az ó *bekedér akarta*
szentleges szájá által, hi nem anaakfelőte hogyel ne feletkeznéc arról, akarta hogy az ó maga felől és aka- *megírattai.*
rattya felől valo bizonság tételeirásba foglaltatnéc, hogy az inkább megmaradua, és az iras az igaz tudomán-
nac regniája lenne minden hamis tudományoc ellen. Mert noha soc ideig, közeli két ezert ezrend, az te- *Eur*
remétől fogya Mofesig semmi irás nem volt, (noha emlékezie Judas Apostal az Enoch könyvéről) hanem
Isten czac az ó maga szentleges szájá által szolott, és az szent atyác az tudománt czac szivekben és szajokban
hordozván, azt kézről kézre adtác fioknak és unokájoknak: Mindazaltat végezette az Mofesnec paranczol- *Exod. 17.*
lya Isten hogy mindeneket megírta. Itt azért Mofes ó könyvet, az teremtetéről, és az Isten Anya szent Egy- *Elő iras ez vi.*
házának nevedéséről, és az Izrael népénec minden dolgairól, mind az Canaan földére valo menetelékig, *lagon az Mofes*
melly könyvekről emlékezie Christus soc helyen, nevezet szent ped: mikor azt mondgya: Vagyon Mofeslec *írasi.*
és Prophétájoc, ha igazsác azokat; kineccirásával soc helyén az ó tanítását Christus erőltti, azonképpen az A- *Luc. 16.*
postalokis, noha némely Istenelen emberec Mofes felől mofdarlanul szolnac, és az kérdic ha volt valaha az
Mofes, és ha volt, kitől tanulta az teremtésnec historiáját. Az Mofes vtánnis voltac soc Prophétac, kic nem
czac szoval tanítottac, hanem Istenec akaratyából megírtac tanítókat, mint Samuel, Dáuid, Elías, Iere-
mias, Ezechiel, Dániel, és az tizenkét Prophétac. Ezeknélküls soc Prophétac voltac, kiknec írásoc elvezert,
mint az szent írásból megírtac, mint az Isten hadsírol valo könyv Nume. 21. az Iustus könyve Iof. 10. Nathan,
Gad, Semejas, Haddo, ilias, Jahu könyve, kikről mind emlékezet vagyon az szent írásban.

Ezec pedig az könyvec, melyeket egy szóval Bibliának nevezünec, az Istenec kegyelmes jovoltából meg- *4. Reg. 24.*
tattattac, noha az emberec gondiveleneden vólta azoknak megőrizésében, és az kegyetlence nagy szor- *1. Macab. 1. Eu*
galmarofsággal akartac azt elvezteni, mint az Antiochus Epiphanes, és az Diocletianus Czaifar. Anna- *seb. lib. 8. histor.*
kokaért nagy jo tereményc az U R Istenec, hogy az ó maga szentleges szájával szólnac, az embereknec, *Ecclesi. cap. 3.*
nékic mind magát mind akaratyát kijelentette: De ezis hasonló jo tetéményc, hogy az Prophétákkal
megírtac mind magát, kiczoda és minemő állat légyen, mind pedig akaratyát, jóllehet ennekis az Isten jo
tereménycnec nem lón olyan előmeneteli az minemő Isten kéva vala. Mert az Izraelitáks az kicnec
Isten szolott az Prophétac által, meg nem elegenduén az igaz Istenel az ki őket Aegyptomból nagy soc czu-
da tételekkel kihozta vala, és nékic szolot, idegen bálvány Isteneker imádnac, mint azt az Prophétac nekic
soc helyen vetic sze mekre.

Mert az embernec természeti olly romlot, hogy semmiképpen az Istenec igaz esmeretire nem jurhat,
ha Isten meg szólis néki, ha czac külső folsímet szól. Végezette azért mikor mégis az Isten nyilvánban akarná *Az Iste utolszor*
magát kijelenteni, hogy az embereks ötet nyilvánban elnévéc, az ó maga egy szüldet fiát oltóztate test- *fiát általyen*
be, hogy az tanítaná meg ez világot az Istenre és az ó akaratyára, kineccirásával meg kellene elegenduén *tette ki magát.*
addig míg az Isten szüldet fiait és szüldet szembe látnóc. Kiről azt mondgyac hogy minékünec minde-
neket minden fogyatkozás nélkül megmondott vala, melyeket az ó szent Atyától hallott. Azért mon-
dgya az Apostal: Az Isten régenten soc képpen szolot az atyáknac az Prophétac által, ez utolsó időben pedig *Ebre. 1.*
szolott minékünec az ó fia által. Szent Jonas azt mondgya: Senki soha nem látta az Isten, hanem az Fiu, ki az *Ioan. 1.*
Atyáac kebelében vagyon, a beszéltette meg minékünec. Christus pedig ó maga azt mondgya: Nem monda-
lac titeket szolgáknac, mert az szolga mit tudgya mit ezelekzie az ó Ura. Hané barátimnac mondalac tite-
ket, mert valamiket hallottac az én Atyáncól, nektec megjelentettem. Anakokaért valaménye jortott Iste ez
világgal eleitől fogya, mind azt meghalidgya ez, és mind anál drágáb jo tereményc az Istenec hog az ó szent
fiát ez világra elbocsátván, az által nékünec mindeneket megjelentet. Ki né czac megjelentet minékünec mő-
deneket, hi né az ó szent szolgáit kic tanításnec halgarói czuda tételene látói vólta, szent lélecek azo-
koi felekeltiven, mind ez világra kibocsátta, hog az Evangeliumot predicállanac és abban az Istenec Iesus
Christusbá valo kegyelmességéről bizonságot névéc, kic az ó mesterknec paranczolatya szerint ez világot
betöltöttéc az Evangeliummal és Christussal jo illattyával. Az után az mit predicáltac megírtac mid az pro-
phetac és *phetac és*

*A Christus az
tudományát
predicáltac
mind ez világon
az Apostalokkal
az mint vőc
az megíratta*

Fig. 4.

fol 119.

f. 1.8.

л.Рес.л.

Feb. 10.

Deut: 11. 28.

Fraser. 30.

Vol. 1.

1. Corint. 2. 14

1.1037.4.

1. Inf. 5

May 5, 9.

Roman. L

{crem. 32.

Ebre 4.

உருவம்.

Ref. 1.

1. Tipo 2

R g. 23.

b. lib. An-

Jan. 12. 1893

és az őt ártannoc valóknac hadiác, hogy az prophétac, és Apostaloc irafa lenne az anyafszent Egyhaznac úgy mint keet szeme vagy keet emleje, mellyet fopnáne és az által nevedeknäne. Azért mondgya szent János: Az mit láttunc, halottunc kézzel tapizhattunc, tudalluc az életnec igéjét azt hirdettunc néknc. Szac Peter pedig azt mondgya: Nem valami mélterséggel gondolt befzédet követunc mikor predicallyuc néknc az az mit Urunc Jefus Christufnac hatalmát és eljovetelt, hanem úgy mint ké szemeinél láttunc az ő méltóságát, és az mi fuleinckel hallottunc az Atyának a felőle való bizonság rételét. Annakokaért mind ezekből azt mondgyuc: Elefzer hogy az Istenec tokéllertes és mindenestől fogva való akarattya, az Prophétaknac és Apostaloknac írásokban vagyon, és annakokaért azoc az írásoc miéltán nevezetnec szent írásot knac. Másodszor, hogy az Prophétaknac és Apostaloknac írásoc tokéllertes, tellyes, fogvárkózátnékul való, tizta, igaz. Hatmadszor, hogy nem szabad ahöz semmit adnunc, hogy istennél bőlezebbeknec ne láttassunc, sem pedig nem szabad abban elvenni, vagy ettől elhajolni job kézre vagy bal kézre, hanem azokat mindenestől éppen kellyen megtartani, ugymint az mi hitünknc és vallásunknac erős és mozdithatatlan reguláját. Nedgyedfzer, hogy minden teremett állat tartozic engedelemmel ahöz az tudomanyhoz, melly az Prophétic és Apostaloc írásában vagyon. Otedfzer hogy czac azt az tudománt kellyen bevonnunc, melly az prophétac és Apostaloc tudomannyával egygez. Valamelly pedig nem egygez, akar kié légyen az a tudomány, akar Angyalé, akar órdögé, akar Papajé vagy akár melly nagy méltóságbéli emberé, akár Conciliomé, femmik éppen nem igaz, és azt be nem kelvonnunc, mint az szent Pál mondgya: ha az Istenec Angyala mált predicallana, légyen árkozott. Nem kell tehát mi nékunc vakmerőképpen minden tudománt bevonnunc mielt azt valaki az ő szájából ki boczártya, hanem meg kell próbálni, és az prophétac, Apostaloc írásai mellé kei vetni, mint az Isten lelke tanit beunkner. Annakokaért öröcké való hálá adással tartozunc az UR Istenec, hogy magat foc képpen jelentette ki az embereknek, de kiválképpen hogy az ő szent fiat ez világra elboczáta, és ő általa magatírilyn nyilván és minden homályoslagánéki jelentette meg, és az Apostaloknal az ő akarattját nem czac predicaltatta, hanem annak felőtte megíratta, kérjuc alázatoón ő felséget, hogy a Bibliának könyvére, mellyben vagyon az ő jo akarattya, tartsa meg, az őrdégnc és ez vilagnác dihöfége ellen, Az ő szentséges igéjét és abban az ő akarattjat birdetfelle mi nékunc az ő szolga által, és hogy az ő igaz elméretne juthassunc és abban gyapordóhassunc, szollyon nékunc az ő szent lelké által a mi zivünknekis. Mert miképpen az természetnec világa által és az teremmes által, szinte 370nképpen Prophétac által, Christus által és az Apostaloc által czac hijába szol mi nékunc az mi külső fuleinknc, ha az mi bolső fuleinknc, mem fiól. Bodogoc azért az kiknc Isten fiól az ő szent igéje által. De tokben bodogbac azoc az kiknc szol az ő szent lelké által, és a kiknc nem czac kívül vonfzon hanem belőlis, kikben nem czac az ige által hanem az ő lelke által is hatalmáson czelekedic. Annakokaért az Christus mi nékunc, mind addig hasonlatlan, és az igében hijába predicaltatic, mignem az Isten lelkétől hiunc általa a mi zivünkbe bēolatic és bēplántatic az igénec hallásából. Mert Isten az ő népével való szövezésében egybe kötö mind az kertő, az ige és az ő szent Lelkét. Ez, ugy mond, az én kőrtésem velec. Az én lelkem, melly te benned vagyon, és az én befzédim mellyeket adam az te szádba, elnem távoznac te tőled és az te nézetégedtől, melly dologra nezve az Apostalis azt mondgya hogy az Evangeliun Isten hatalma minden hívő embernek időhöféget, az az, olly ezköz mellync általa Isten hatalmáson czelekedic az híveknec zivizekbe. Azért hasonlatic az tűzhöz, porólhöz, két ölöfégyverhöz, és a szép zápor csehhöz, azért mondgya az szent Peter, hogy ugyanaz születtunc az halhatatlan és rohadatlan mag által, melly az Istenec igéje.

Miképpen azért külső képpen Isten az a kinek elart és az mi életünknek példállyá, de úgy ha az mi hivatalunk szerint kényeret keresunc : azonképpen az Isten lelke az a ki az mi szívünkben, lelkünkben cselekedjék, hiter formál, ujjanan szül, de nem különbben hané az igéret halgasatól. Ha azért azt akarjuk hogy az Isten mi bennunc cselekedjék, ne legyen mi életünk femmi becöl, ctesb az Isten megígjenél, annak halgasatánál, olvasásánál, és tanolátánál.

De mivelhogy ez világ nem akarja hogy az Istennek szent könyve: közhatalos nyelven legyene, és azt mindenek olvaslác: azért erőllis szölaunc kel. Azt mondgyac pedig hogy nem czac akarja. Isten hogy az Papoc olvaslác az szent irást, és az kösség azoknac szájokból hallja, hanem: azu akarja hogy az ő és ny Te stamentum könyvei minden nemzetégne nyelven legyene, és azokat olvaslác. hannyá vedec mindenek, szegényec gar dagoc, kie zinec, nagyoc, fér hac és szizoni aila toc. Mert az Isten eg, azant minden rendbéli emberek akar idvözíteni. Hogy ha pedig nem akarja Isten hogy az kösség olvaslác az Isten igéjei az ő tulaj embereket, miért iratta azt az ő néptenc Mósesi el az Prophéta ckal, Davidal, az ő szajac nyelveken sem egyeb nyelven helyet nem czac az Sidoc hanem az izomizdeléban sem egyeb nemzetsegekis megte rten éne: Miért akarta hogy az ő szent könyve nem czac Sidó nye'ven volna, hanem Chaldeai és Synai nye'veis fordítotoc: Miért olvaslác az Istennek törvényéne könyveit Jofas király az Salómon templomában az kössé getört, hanem illic az királyoc kezébe a Biblia; Vagy a kie azt mondgyac hogy nem szabad közhatalos nyelve re fordítani az Brólar, honnért bizonyitac meg, hogy Isten az Bibhanac czac a Déjac nyelvet szentelte: Bizony ha az Bibliát egy kivalképpen való nyelzen kellene olvasalut, nem volna jobb mint Sidó nyelven olvasni, mivelhogy az ő Testamentum könyve Sidó nyelven vanac. De az Isten így akarta hogy az szent irás egy nyelv által zármazotoc, és azután hoc nyelvec által hoc pogány népec között terjedne azoknac idvölés gekre, tudnillíc, az Chaldaeusoc, Syriai éléc és Görögök közé. Nem Isten, voltte re há hoc azok az

ELŐL JARO BESZEDE

napjainkérté gnélkül az Apostoloknak nyelveket el nem váltóztatta volna Isten, hogy *soc* nyelveken szólhatnának, ha nem akarta volna hogy az ő neve *soc* nemzetségeknek nyelveken predicaltáné. Az Apostaloc pedig és az Evangelistác miért írták az JESVS CHRISTUS tudományát Görög nyelven melly akkor mayd mind ez világon közönséges nyelv volt, ha az Isten nem akarta hogy az szent irás közönséges nyelven olvasfácc? Az szent Philep miért nem feddette meg az Candaces királyné afizionnac szolgáját hogy az Esájás könyvét olvasa vala? Avagy nem írtán diczérié szent Lukács az Berréa városbélieket, hogy minden napon hátrác vetetéc az ízent írást, hogy megpróbálná az Pál Apostalnac tudományát? De mivel hogy az Paterekneccirásoc mind untalan ezekené szájokba vagon, felellyencz meg, az Chrysothomus Doctör miért inti az kőlséget hogy olvasá az ízent írást, ha femmi közü ninczen az kőlségneccához? Mert ő azt mondgya: Kérleccitek hogy gyakorta idejőjterec, és az ízent írásnac olvasását szorgalmatosan halgassátoc, nem csak akkor pedig mikor idejőrtoc, hanem othonais az Isten Bibliáját kezetekbe vegyétec: Ímért. Mindenkor intelecc és nem szűnőn meginteni, hogy nem csak itt halgassátoc az mit mondunc, hanem mikor othon vadrolkis az ízent írást olvasátoc, és ne mondgyad: nem én dogom az írásnac olvasása, hanem azoké kic ez világot megtagadác. Mit mondasz ember? Sokkal inkább tiéd hogy nem azoké. Ímért: Hallya meg ezt azt kőlség: Szerzetec magatoknac Bibliát, melly az léleknecc orvassága, ha egyebet nem, akar csak az új Testamentom könyveit. Ímért: Ez mint egy dög leteleccs mindent megvélit, hogy az ízent írásnac olvasását alittyatoc csak az barátokra nézni, holott szűkségesb nékterec hogy nem azoknac, &c. Szent David ezt mondgya, hogy az Istennecc béfzédé a mi lábainknac vezére. Másút: az Isten lelke kenyérnecc és viznecc módgya, melly után soha se meg né ehezunc, se meg né izomjuhozunc. Sz Pál ellenség ellen való fegyvernecc. Azért az kic az Bibliát ez csak a Dejá nyelvtől meginteni, és az kőlség kezéből ki vélic a nac olvasását, és ókát az bá ványokhoz igazit. hog' azoc légyenec, a mint ók szólác, a paraztoknac Bibliájoc, és azoktól tanallyanac a mint Gergel Papamondotta volnázoc mindé kétségnélkü az Jesus Christus vére hullásával megváltott népet nag' gyalazatos borszásgnailletic, azokt az ferettségbe vezérő lampástól, az ő lelkeknecc kenyéretől vízétől, a ellenséggé váló fegyvertől megfosztván, az ferettségben hadgyác, leiki éhséggel (zomjusággal) gyórtic, és veszedeleimre taszítgác. De mit mondgyunc? Igen vaknac kell annac lenni az ki ezt alrálnem látgya, miért foztgyác meg az Rómaiác az kőlséget az Bibliánac olvasásáról: Mert hogy az ő tudományoknak hamisága megé elmértelisécc az kőlségtől, és hog' mindent szabadon fiterzhessenec vegezheffenec, és azt az kőlségnecc nyakába verhefféc minden próbáitól élük, ezt ec okoságot találtác hog' ne légyen szabad az Bibliánac közönséges nyelvre fordítani, és az kőlségnecc olvasni. Soha azért a fejedelmec nagyobb jot nem czelekedhetnecc az kőlséggel, mint ha óket az nagy leiki rabságból kiszabadítván, az Istennecc igéjét a prophétác Apostaloc írásából predicaltattyác, és nem csak predicaltattyác, hanem a irais gondgyoc íelzen, hogy az Istennecc könyve közönséges nyelven légyen, mindeneknecc kezekben feregion, és mindenektől olvasfácc. De mivel hogy nem elegetnecc meg az Papistác ezzel, hogy az kőlségtől mindenestől megtilgyác az Bibliánac olvasását, és a annac közönséges nyelvre való fordítást, hanem amaz Bibliára akarnac minket szorítani, mellyet *vulgata editionae* neveznecc, mellyet régen fordítottác volt, annol azért szólunc kel, hogy a holott az olvasó clátandgyác a mi fordítáfunkat különbezni a iról, méltán minket ne fidalis az hasznac. Azu mondgyunc azért hogy ez Bibliánac fordításban nem köteleztuc magunkat az *vulgata editionae* hoz, az az, amaz régi Bibliához hanem követtunc *soc* jámbor tudos embereket és azoknac fordítását, az heven magyarázóknac Görög nyelvre való fordítáfokat. Varablust, Munsterust, Pagninust, Tremellyust, kitermészet szent való Sido flu volt, és csak most fordította meg az Bibliát, ez mellet *soc* tudos bölcz magyarázóckát. Mert jóllehet méltó nagy diczétterec az ki a régi Bibliát fordította, és fokat igen szépen forditor, és nem volna gonof ha egy bizonyos Bibliá volnac mellyel elnécc közönséges képpen, mikor bizonságot kel előhozni vagy tanításban, vagy disputálásban: Mindazáltal kiczoda tilthar meg minket hogy a kic főbből ne igyunc, az az, hogy az ő testamentom könyvein a Sido betót, az új Testamentomén a Görögöt meg ne tekintuc, ha valami igéknecc ércjénec vagy jegyzésénec jobban végere akarunc menni: Vagy ki tilthar meg minket hogy ne kövélisc az a ki jobban és igazban fordította málnál a Bibliát? Mert kétségnélkü való dolog, hogy a régi Bibliában fokat nem jól és alkolmarlanul fordítottac, fokat elváltoztattac, fokat megczonkitottac, *soc* helyen fokat adtac hozzája, mint ezt *soc* példával és bizonsággal ez után megbizonyittyc. Meltojé azért azt mindennel inkább követni az ki az Istenében vagy elvóttvágy ahhoz adott, vagy azt megferteztette? Es a mit meg váltóztattac az Istenében, nem szabadé követnunc annac helyére állatásában a nyelvet, mellyen szolott az Isten lelke: Kétségnélkül job embernecc az forásból innya hogy nem az folyásból, és nem lehet az emberénec olyan méltósága mint az Istenénec. Továbbá az bölcz embereknecc egyenlő szavoc ez, hogy nem Jeronymusé az régi Bibliá, noha óvénecc mondgyác, mellyet erős bizonsággal bizonyitanac. Mert ő maga megváltatgya az ő Bibliáját az *vulgata editionae* tól, mikor azt mondgya. *Nomine vestro consecravimus tridui, interpretationem nempe trium voluminum. Salomonis, Misle, quas Hebraei parabolas, vulgata autem editio proverbial vocat.* Más a, hogy Jeronymus az ő írásban *soc* monádfokat és bizonságot különbben mond ki, hogy nem az régi Bibliában vagon, mellyet *vulgata editionae* neveznecc. Erasmus Doctör azt mondgya. En hízfem (ugy mond) hogy amaz régi Biblia méltóságot és erőt vót csak az időnecc hozfizu vóltából. Mert ha közönséges Conciliomban vóttéc volna azt be, mindnyáján ázzal éltéc volna, de ugyan azó monádft, különbben mondgya ki Agoston, különbben Ambrus Doctör, különbben Hilarius, Jollehet Platina azt mondgya hogy az Jeronymus Bibliájávac Damasus pifec szetzer előfzet méltóságot, mivel hogy az előtt éinénec az Görög Bibliával. Sanctus Pagninus ki az Sido nyelven tudos volt, azt írja az hetedic Clemens Papánac: Az Jeronymus Bi.

Act. 2.

Act. 6.

Act. 17.

Homil. in Gen. 29. Concione. g. de Lazaro.

Homil. 9. in Epi. ad Col. Homil. 2. in Matt.

Psal. 119.

Ioan. 4. & 5. Eph. 6.

Az régi Bibliáról, mellyet vulgata editionae neveznecc.

Praefat. sup. lib. Samuel.

Lib. 2. Epi.

in vita Damiani.

bliáját nem kárhoztattyuc, el nem változtattyuc, attól soe helyen különbezünc, miképpen egyebekis, kie az keresztényi hitben egyvezvén, az olvasásban különbézne, mint Cipriánus, Hilarius, Ambrosius, Agoston, kiknek íráskban különbségek es ellenkezések találtnac, jollehet az melly Biblia most mindenütt olvastatic, nem hiszszuc hogy Jeronymusé légyen. De ha szinte Jeronymusé volna, enni időtul fogva könnyen megveztegethetet volna az írónak restiségek es gondviseletlenségek miatt. Mas az, hogy Jeronymus nem kóti az ő Bibliáját erővel senkire, hogy nem volna szabad mással élni. Mert azt mondgya egygüt. Kérlec régedet olvaso, ne alitsád hogy az én munkám, egyebeknek munkájakat kárhoztatná. Az Isten templomába minden ember azt víszí az mit vihet, némellyec aranyat, ezüstöt, drága kőveket, bibort, bárfont: mi pedig jól czelekezzszuc ha víszünc czac bóróket és keczke szórt. Másut ísínét azt mondgya: Ha valahol az fordításban láttatom te néked tévelgeni, vagy valaki az mi fordításunkban akar valamit megfeddeni, kérdgye meg az Sido betűt, az ő maga lelki ismeretét lássa meg, az beszédnec textusát és rendit, az után ha lehet úgy rágalmazza az mi munkánkat. Ísínét: kérlec titeket hogy ez könyvnec kévalképpen valo olvasásával megelegedvén, azt közönséges helyre ki ne vigyétec, és az kie eleget őttenec, azoknac az értelt ne tótsétec szájokba, és az ollyanoknak kevelségeket eltávoztatisátoc, az kie egyebeket tudnac kárhoztatni, de őc semmit nem tudnac ferezni, há pedig vadnac az atyafiak közül ollyac, kiknec az mi munkánec tettzie, azoknac adgyatoc az könyvet olvasni. Ha azért Jeronymus ő maga senkire erővel nem kóttotte az ő Bibliáját, hanem szabad-ságban hatra az ki akarja olvasni vagy nem: Az Romai Pápais senkire erővel ne kólsé azt. Hanem ha az Isten házanac elómentét kívánnya, meg engedgye hogy az ki azzal nem akar élni, és azt nem akarja olvasni szabad-sága légyen azzal élni, és azt olvasni az melly neki inkább tettzie, és láttatic igaznac lenni. Mert az Agoston Doctotis azt mondgya: A kie Sidoból Görögre fordítottac az írást, megízámláhattyyuc, de az kie Görög-ből Deákra fordítottac, meg nem számlálhattyyuc. Mellyel jelenti hogy ő idejében senki nem kótelztetett egy bizonyos Bibliához, hanem mivel hogy szabad volt mindennec megfordítani azzal élt minden az melly neki tettzet. Másutt azt mondgya hogy az Dejakoknak két szárnyoknak kel lenni az szent írássa, tudniillie az Sido és Görög nyelvnec. Es hogy az ő Testamentum könyvenec ígatógát az Sionból kel megprobalni, az uy Testamentum könyvenec pedig az Görög-ből, melly mondas az Gratianus papa decretomabais bé vagyon írva.

In prologo galat.

In prefat. super paral.

In prefatione super E. & N. e. mia.

Lib. 2. de doctrina Christi. c. 11.

Diff. 9.

Azért jollehet az Jeronymus Bibliájának meltságát mi helyén hadgyuc, és távol legyen mi tólúnc hogy azt szidalmaznóc, és valakit annac olvasásától elrettentenénc, ha kedveli azt: sóc azt mondgyuc hogy azzal miis igen segítettünc, és az holott az szükség-hozza örömeit élünc véle. De ahoz magunkat semmikeppen nem akarjuk kótelezni, úgy hogy attól czac egy betűbennis ne mernünc eltávozni, mint az Triden-tomi Conciliomban végeztéc volt az Romai Píspekek, hanem egyeb bölcz embereknek fordításokatis hála adással láttyyuc, olvasluc, és kóvettyuc azt az kit ismerhetünc legigazbnac lenni. Méltatlan dolog pedig azt mondani, hogy mennél tób nyelvre fordítatic az Istennek igeje, annál inkább megferteztetie. Mert ha az igaz, miért változtatta el Isten az Apataloknak nyelveket Pírkofsdnapján, hogy az Evangeliomot soe nyelven predikállanác? Ha azért az soe nyelven valo predikálás meg nem ferteztetie az Isten befzédét, mimódon ferteztetie meg ha soe nyelvekre fordítatic? Más az, hogy az régi szent Doctotoc idejében is soe Biblia volt. Mint az Sido nyelven valo Bibliánélkül, Arabiai és Chaldeai nyelven valo Biblia Görög Biblia, Aquila, Symmachus, Theodotion, Origenes Bibliája, és ezeknélkülis soe fordításoc, mellyec alég számláltattnac meg mint Agoston Doctotomondgya. Nem hogy azért Istennek ellene volna, de inkább szép ajándéka az UR Istennek hogy soe nyelvekre fordított az Biblia, és egy nyelven soe rendbéli fordításoc vadnac.

De hogy igaz légyen az mi beszédünc, az mit mondánec, az vulgata editioról, az az, amaz régi Biblia felől, hogy tudniillie igen megveztegettetie, azt bizonyítluc meg. Hogy sokat adrac ahoz, és abban soe tóldaléc vagyon, bizonyittyyuc ez példákkal: Lásd meg Genef. 4. vers. 8. Az vulgata editioban így vagyon: Monda Chain Abelnec, mennyünc ki. Ez pedig mennyünc ki ninczen az igaz betűben, hanem czac így vagyon: Szola Chain az Abelnec, és mikor volnánac az mezón, &c. Genef. 31. vers. 29. Az régi Bibliában így vagyon: Miért tudakozol az én nevemről, melly czudalatos. Ez pedig, (melly czudalatos) ninczen az igaz Bibliában. Numer. 20. vers. 6. Az régi Bibliában egy egész vers vagyon melly ninczen az igaz betűben. Kiáltánac ugymond az Istenre, és mondánac: URam litten halgald meg ez népnek kiáltását, és nisd megúekic az te kénúces házadat, az élő víz nec kút fejét, hogy megelegedgyenec és ne zúgolodgyanac, &c. Ezec ninczen az igaz betűben.

Jeron. Ad Dommoniam & Rogasuna praesione vs Esdra Nebem.

Az Esther könyvéis, negy vagy öt cáputtal tóldottac meg. Az két útólo könyvét Esdrasnac, nyilván valo szóval mondgya Jeronymus Doctotomnac. Az Tobias könyve Görögül íratattac, nem Sidoiul, de aztis annyira megveztegettéc, hogy 46. verset tóldottac meg, melly az igaz betűben ninczen. Azonképpen az Judith könyvében 48. vers vagyon, melly ninczen az Görög betűben, mellyeket az mi Bibliában mind elhattunc, mint az Tobias könyvében is. Az példa beszédrol itt könybennis 19. vers vagyon, melly ninczen az igaz betűben, noha az Görög Bibliában megvadnac.

Az Sirach könyvében is, melly Görög nyelven íratott 38. ver. vagyon, melly ninczen az betűben: Ezenképpen az Daniel könyvében is soe tóldaléc vagyon. Az Romába itt levél nec 4. részében vers: Így vagyon az régi Bibliában: ha Abraham megigazult az törvénnec czelekedetiből, &c. De az igaz betűben czac így vagyon: ha Abraham az czelekedetekből igazult meg.

Hogy pedig lokat eloptac és elhadrac benne, azis nyilván vagyon. Lásd meg Genef. 9. vers. 6. Így vagyonat

AZ

Előljaro beszéde.

Azki az embervérét kiontandgya, kiontásáé annak vére. Elhadtát ezt : Emberáltal az pedig igen szűkséges tizickel. Matth. 9. Így vagyon. Nem jöttem hívni az igazakat, hanem az bűnösöket. Elhadtát ezt : Penitenciára, 1. Johan. 1. így vagyon. Ezeket írom néktek hogy megtudgyatoc hogy örök életetec vagyon kik hisztet az Isten fiának nevében. Az igaz betűben pedig így vagyon : Ezeket írom néktek kik hisztet az Isten fiának nevében hogy megtudgyatoc hogy örök életetec vagyon, és hogy hidgyetec az Isten fiának nevében. Rom. 11. Egy egész sentenciát loptac el : Ha czelekedetből tehát immár nem kegyelem, és az czelekedett nem volna czelekedett.

Ha annakokaért nem szabad semmit az Istenéhez adni, és abban ellopni, miképpen ő maga az erőf. sen megtörtta, tehát minden kétségnélkül felötte igen vétkezett az Isten ellen, az ki ez tőldaiékokat adta az Istenéhez, és az ki azokat ellopta az mellyekről szöbunc, akár Jeronymus dólga legyen ez, akár kié. És miképpen az fejedelemnek levelének méltosága elvész, ha azhoz valamit adnac vagy elvészne benne, azonképpen az Bibliának méltóságának gyalázattára czelekedtét ezt, valakic czelekedtét.

Annac felötte sokat úgy fordítottac, hogy az ember nem tudhatta miczoda. Mint Joel. 2. cap. *Convertimini ad Dominum quia benignus est, & praestabilis super malitia.* Miczoda ez, *praestabilis super malitia*? Pál. *Si dormiat inter medios clericos, penna columba de argentata & posteriora dorsi ejus in pallore auri.* Ezt sem tudhatta ember mit akar. Pál. 110. *Tecum principium in die virtutis tuae, &c.* ezis olyan mint egy mese.

Sokat pedig mindeneftől elváltoztattac az régi Bibliában. Mint Jud. 11. *Non potes esse hares, quia ex adultera matre natus es.* Maga nem úgy vagyon, hanem *ex altera matre*, Pál. 132. *Vidua ejus benedicam, maga viduus volna.* Apoc. 22. *Beati qui lavant stolae suas in sanguine agni.* Maga az betűben így vagyon. *Beati qui servant mandata ejus.*

Ezeknek felötte soc helyen az régi Bibliát az Papai tudomány mellé szabtrác. Mint Genes. 3. hogy az Mariának közbe járását és segítségül való hívását bizónithasác, így vesztegette meg az betűt : *Ipsa coniet Caput serpentis*, maga nem ipsa, hanem *ipsum* vagyon az igaz betűben. Genes. 14. *Obtulit Melchisedech panem & vinum*, maga *protulit* volna. De úgy fordittyac, hogy az Misében való áldozatot bizónithasác, Johan. 14. *Spiritus sanctus suggeret quaecunque dixeris*, maga nem *dixeris*, hanem *dixi*, vagyon az betűben. De így fordittyac hogy azzal bizónitsac, az ő Conciliomoknak végezést Isten lelkének tudományának lenni. Mind ezekből megteztic hogy ok nélkül alkarnac minket az régi Bibliához kötelezni, mellyet *vulgata edition*ac nevezne, és méltatlanól töttét a Tridentomi Concilióban ez végezést, hogy semmiben el ne távozzék attól az Bibliától.

Nagy gondviseletlenség vólt azért, és Istenhöz es az ő szent igéjéhez nagy idegenség, hogy holott minden nemzetségnec nyelvén vagyon az Istennek könyve, az Magyar nemzetségarról enni ideig gondot nem viselt. Nem tudom ha az Predicatorokat vádollyam vagy az fejedelmeket. Bizony az Heitai Gáspár munkája és az Melius Péteré bizonságot téfzen arról hogy találtattac volna olyac ez előtis, kic az munkat nem restelleté volna, ha az fejedelmec arra gondot viseltet volna, az tanitokat felebreztette volna, es az ő tárházokat Isten tiszttségére megnitottac volna. Azért kétségnélkül ha vagyonis ebben valami bűnőc az tanitoknak hogy enni ideig egészlen az Biblia nem vólt Magyar nyelven, de az fejedelmeknek nagyob bűnőc vagyon. Kic nem hogy az Bibliának Magyar nyelvre való fordítására gondot viseltet volna, melyben vagyon az örök életne befzede, az kenyér es víz, mellyne utánna meg nem éhezűnc es szomjuhozunc : De ezac atra sem viseltet ez ideig gondot, hogy az Magyar nemzetségnec soc szép es nagy dolgatnac vagy czelekedetnece historáját megirattac volna, és azt az ő utánnece valoknak örök emlékeztetne hadtác volna, holott ninczen az világon olly nemzetség, melly arra gondot nem viselt. Noha pedig volt darabonként az Bibliának valami téfze megforditva, de mindeneftől fogva egészlen ez ideig az mi országunkban az mi nyelvünkön nem volt, hanem az kegyelmes Istennece jó kedvéből most mégyé ki, egy néhány nevezetes jambor, Isten félo Nagyságos Uraknac intelec töreke dedec, és kölczége által, kic annyira nem igyekeztec ez dologban ez világi hírt és tisztéségre, hanem ezac az Isten tiszttségére az ő házánc eppülésére, hogy az ő magoc nevetis nem akartac ide be iratni, meglegedvén azzal, hogy az ő nevece az életnek könyvében be vagyon írva.

Meggondolván azért az Anya szent Egyháznak az mi nemzetségnec között ez dologban való fogyatkozását, es jóvendő eppülését, más felől az mi tisztünket, az Istennece nevét segítségül híván, minekutánna hozzá kezdettem volna egy néhány jambor tudos atyafiakkal, kic nekem az fordításban segítséggel volta, meg nem szüntem addig, mig nem véghöz vittem az Bibliának egészlen való megfordítását, melyben munkálodtam közel három eztenideig nagy fáradsággal, testi törekelemmel, de olly buzogságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig ez nagy munkát el nem untam, hanem nagy serenséggel es szeretettel munkálodtam mig nem elvégezém azt. Hogy pedig az olvasoknak nagyob kedvet tennenc, mind az egész Bibliát versenként fordítottac, mint az Sidoc szoktat, mellynece felötte igen nagy haszna vagyon az betűnece megértésére, mellyet mivel hogy ez előtt meg nem tartottac, gyakorta az mi egyyűvé való volt el szakasztottac egy másfól, és az mi nem egyyűvé való volt, egybe kapczoltac, mely dolog igen meghomályosittya az betűnece értelmét. Az *Caputoknak summát czinaltam szép értelmel, hogy az mit keres az olvasó, az summát megtekintvén, hamarab megatallya azt. Az holott valami nehétség vólt az betűben, vagy egy igében, vagy egy egész sentenciában, azt megmagyaráztam, hogy minden tartoztatás nélkül mehetne el az olvasó az olvasásban. Az fordításban éltűnc az menyere lehetett tisztá igaz Magyar szóval, idegen szolásnac módgyában, annakis kimondá-

Dial. 41.

15

* Az caputoc summaja az uy Testamentóban az Romabai levele ki-vól elvölt hagyva az első editioban.

szabai

CAROLI GASPAR ELŐLÍARO BESZÉDE.

Ed. 6. II.

sában az Magyar nyelvnek szólásának modgyát követtrűc. Az Istennek állattya szerint való neve J E H O V A, De azt is nem tartottuc meg, hanem az holott egyeb nem lehetett benne, mint mikor azt mondgya Isten Mozesnek, hogy Abrahamnac, Isaknac, Jácobnac az ő J E H O V A nevében nem jelent meg. Az Ezechielis mindén Adonai Jehovát mond, melyet különben nem magyarázhattunc, hanem U R Jehovának, noha néhon Uralkodo Urnak is fordítottuc. Követtrűnc ez fordításban loc jámbor tudós emberket, kik az Sídoból, az melly nyelven íratott az ő Testamentom igazán fordítottác az Bibliát, Mint Vatablust, Paganust, Munsterust Tremellust, kitermészert szerint való Sídó vólt, és vijonnaan nem loc ideie hogy az Bibliát megfordította,, követtrűc az vulgataeditiois, és ez mellet loc magyarázó Doctórokat. Az kic ez előtt valami telzt fordítottác az Bibliában, azokatis nem utáltuc meg, hanem meg tekintettűc, az mint oda felis megmondóc.

Mat. 13.

Ez mi munkánkat pedig Nagyságtoknac és kegyelmeteknek neve alatt boczátom ki, és Nagyságtoknac és kegyelmeteknek dedicalom: Nem hogy kételkednem abban hogy az Isten könyvének méltosága nem lenne ő magában, hanem hogy Nagyságtokat és kegyelmeteket felindítanám az szent írálmac olvasására, és abban az drága kőnek megkeresésére, mellyért embernek minden marhájatis elkel adni. Más az, hogy ebben kellett követném ez világnac és az bölcz emberkeknek szokásokat, kik az ő munkájokat mindenkor valakinek neve alatt szoktác ki bocsátani. Nagyságtokat és kegyelmeteket kérem, ez mi munkánkat vegyéc jo neven, és azzal éllyetec az nagy Istennek diczóságére, és tulajdon lelketeknek idvőségére. Az UR Isten tartat meg Nagyságtokat és kegyelmeteket, éltelse loc ideig kegyelmességével, és jo akarattával mint egy páissal vegyéc kőrnnyul, szent Lelkével erősítse, bátorítsa, és mindeu tanacit igazgalsa az ő Neve diczóságére és az ő háznac cppülésére, Amen. Góntzón, Bodeg alifzony havának első napján. 1 5 8 9. élfzendőben.

*Nagyságtoknac és kegyelmeteknek.
Szolgája.*

*Cároli Cáspar: az Góntzi Anya szent Egy-
háznac lelki pásztor, Es az Cásza völgyem
az Tanítóknac Seniora, &c.*

REGISTROMA ES MAGYARAZAT- TYA EGY NEHANY SIDO, GÖRÖG ES DEAK IGEK-

nec, és egyéb idegen nyelven való neveknec : mellyec

az Sz. Bibliában néholnéhol elő-
forogac.

Aaron, Hegy, vagy Hegybéli.
Abba, Atya *Syriaiige*.
Abarim, Altalmenételec, vagy általménéc.
Abdemelech, Király szolgája.
Abdenago, Világosságszolgája.
Abdias, Ur szolgája.
Abdon, Szolga.
Abel, Siralom, *imé*, Város.
Abel, *Hebóruvel* Hiában valóság fia Adámmac.
Abia, Urnac atya.
Abiathar, Tiszteelleges atya: fő atya.
Abigail, Vigaságnac atya.
Abimelech, Királyi atya.
Abinadab, Jokedvó atya.
Abisag, Atyánac tudatlansága. *Vagy* Hozzá fogado atya.
Abner, Atyanac szövetneke, lampása.
Abra, Szolgáló leány, *Görögige*.
Abram, Felfegés atya, magafságos atya.
Abraham, Sokaságnac atya, Sok nép-nec atya.
Abilon, Ékeség-nec atya.
Acra, Nyomorúság, Szorgalmatos.
Accaron, Meddőség, gyümölcszelecség.
Achab, Atyánac bátya.
Achaja, Faydalom vagy banat. *Görögige*.
Achaz, Megfogyó vagy tartó.
Achimelech, Király bátyán, vagy király bátya.
Achitoó, Jóság-nac atya.
Adam, Ember, Földi vagy veres agyagi.
Ado, UR, fundamentom.
Adonai, UR, *Egy az Isten nevei közül*.
Adonias, UR vagy Uralkodo.
Adria, Gonosz.
Egyiptus, Szorongatásoc, vagy nyomor-gatásoc. *Sidoul* Miszraim.
Aeneas, Enéas, Diczeretes.
Agabus, Sáska.
Agag, Ház fedel. Eszterhá.
Agar, Idegen Leány, vagy afiszony.
Aggeus, Ékes, kedves, kellemetes.
Abu, Diczerő.

Alexander, Segítő férfi, férfui erős segítő.
Alexandria, *Sidoul No, az van* nyers vagy bőszfzontas, Erős Segedelem.
Alleluia: Diczerjete az Urat.
Alpheus Ezeredes, Ezernech adnagya.
Amalec, Nyaló nép.
Amam, Anya, ő félelmec.
Aman, Meghaborító.
Amana, Hit, vagy igazság.
Amasai, *Aleph betűvel*, Erős, vastag.
Amasai, *Ajin betűvel*, Nép ajándéka.
Amelech, király.
Amen, Legyen, ugy legyen, meglegyen.
Aminadab, kézfekdvő nép.
Ammon, ő nepe.
Amnon, Hivseges, igazmondo.
Amorrhæi, Késerecc, vízfzavonoc part-túró.
Amos, *aleph betűvel*, Erős. Efiás atya.
Amos, *Aim betűvel*, Terhelteget.
Amphipolis, Erős város.
Amplias, öregember.
Amri, aleph betűvel, keferű vagy szolo.
Amri, ain betűvel, Egyinaroc, vagy Ur-rág.
Anania, Ur felhője.
Anathor, Feleleget, vagy Enckelece.
Andas Erős férfi.
Ana, kellemetes, kegyes, irgalmas.
Antichristus, Christussal ellenkező.
Antiochia, Szekerert, kocsihelyett.
Antippas, Minden ellen való.
Antipater, Atya ellen való.
Aphica, *Sidoul* Pul, Efer, romlás.
Apaftal, Kuldört, kulderet, kóver.
Aphrica *Sidoul* Put, Temerdece, kóver.
Apelles, Bőrneikül való. Bőretlen.
Apollonia, Elvezető, megvívót.
Appollonius, Elvezető.
Aquila, Sas, Sáskeselő.
Arabes, Estvellec, Efszakiác.
Arabes *Sidoul* Saba, Megteretes, fordú-las.
Aram, Magafság, felség.
Ararat, Rettegélmec átk.
Arba, Mas néven Hebron. Négyet-fzen.

Archippus, Lovasz mester.
Areopagita Mars hegyén épült tanács-béli UR; Athénasba.
Areopagus Mars hegye, utza Athénas-ba.
Argob, Hár, Görög, darabföld.
Armenia, *Sidoul* Ararat, Rettegélmec átk.
Arnon, Vigado, Tombolo.
Arphaxad, Gyogyito, Orvoslo.
Artazerxes, Világosság, vagy ároc.
Artemas Tökelleres, telly es.
Asaph, Ocsfvegyűtő, Egybefzedő.
Aster, *Samech betűvel*, Megkötetett. Kötőzót. Gad fia.
Aster, Schia betűvel, Bodogság. Jacob fia.
Asuerus, Fejedelem, és fő. *Prstaise*.
Asur, Lefelkédő, inczelkédő, vagy Bodog.
Astaroth, Nyájac, czordác, vagy Gazdaglógoc.
Asyncritus, Egybehasonztatlan.
Athalia, Urnac ideje.
Athené, Isteni jó kedv, Rakasfélékűl, nyalábralan, kálángya, kikül való.
Attalia, Oetegítő, raplato, éltető.
Ava, Hamiság, Goooság.
Axa, Ekefittetett, felfizetett.
Azarias, UR segedelem.
Azor, Megsegítő.
Azotus, *Sidoul*, Asdod, Eldulás, Elfoztas, elkoborítás.

B

Baal, Balvány, Uralkodo.
Baalim, Balványoc, Uralkodoc.
Babel, *Hebóruvel*, Elegyítés, öfvezavarás, egybeavarodás.
Bala, Megavult, Megaggult, Fólhabontatott, ontatott.
Bala, Elvezető, Elronto, varos Ajin betűvel az vegen.
Balaam, nép-nec égfisegi.
Palac, Elronto.
Banajus, Ur fia.
Barac, Villamas.
Barachias Ur, diczerő, Uras aldo.

Magyarazattya.

Barjona, Galambnac fia.
 Barnabas, Vigazralafnac fia.
 Barfabas, Megtérefnac fia.
 Barfillai, Valerejó, Vas ember.
 Barthimeus, Vacsiu. Timeus fia.
 Bartholomęus, Vízfüggasztó fia.
 Baruch, Aldott.
 Bafan, Kőver, Ternerdec.
 Barthuel, Isteni fiaság.
 Batus, Hig dolog arértéke.
 Beel-phegor, Háfadéknac bálványa.
 Beel-zebub, Legyecs balványa. Amori-
 rac balványa.
 Beera, Kut, Elsőfogyó verem.
 Behemoth, Negy labo barom, Pokol-
 béli ördög.
 Bel, Régi, Babyloni balvány.
 Bela, Elnyelő, Elrontó.
 Belial, Elfordult, Iganélkül való.
 Ben-ennom, Gazdagfagynac fia.
 Benjamin, Jobbkéznc fia.
 Ben-oni, Faydalmamnac fia.
 Bera, Kut, Verem.
 Berfabe, Esküvéfnec kuta.
 Beth-abara, Altalmenetel háza.
 Beth-ania, Engedelemnec háza, vagy
 nyomorufagnac.
 Beth-aven, Hiaba valóságnc háza.
 Beth-dagon, Gabonanc háza.
 Beth-el, Isten háza.
 Bether, Elofzás.
 Beth-lekem, Kenyerház.
 Beth-phage Völgyec szájanac háza.
 Beth-phogor, Háfadéknac, réfnec
 háza.
 Beth-sabe, Esküvéfnec Leánya, háza,
 város.
 Beth-saida, Gabonanc buzanac háza.
 Beth-sames, Napnac háza.
 Bethul, Szűz, Leány.
 Bezec, Villamas.
 Boanerges, Menydőrges fiai.
 Booz, Erőlségben.
 Bofor, Erőlség.
 Bosra *nyanac* Erőlség.

C.

Caah, Egybegyűlés, őszvetolyás.
 Cades, Szentfeg.
 Cain, Biras, Valakinec birtokaban
 való.
 Caleb, mint az sziv, avagy eb.
 Cana, Buzgo indolat. Vagy birra.
 Cefar, Anya hafabol kimettzet.
 Capernaum, Szepföld, Vigudvarhely.
 Capharnaum, Megbanafnac mezeje.
 Cappadocia, Nád ország.
 Cappadoces, Tekec, Laptác.
 Cariath-jarim, Erdőknec varosa.
 Cariath-sepher, Kőnyvac bötűknec
 varosa.

Carpus, Győmölcs.
 Carmel, Környűmetelefnec esmereti,
 vagy környűmetelt bárány.
 Cedar, Feketeleg, szomorufag.
 Cedes, Szentfeg.
 Cedron, Megfeketített, szomorú.
 Cephas, Kő, kofzal, *Syriafco.*
 Cetura, Gyökereckel, aromackal fű-
 stóló.
 Chaldea, *Sidoul Chafdim*, az az Mint az
 ördög.
 Cham, Meleg, Melegfeg.
 Chanaan, Kalmár, Aros ember.
 Cherub, Mint a Mester, vagy mint gyer-
 mekec.
 Chios, Nyilvan, nyitva, nyilt.
 Christus, Kenetör, Megkenetött.
 Chus, Szerecen.
 Cicilia, Teke, fordított.
 Cin, Birás, Megvétel.
 Cinoth, Siralmac.
 Cis, Kimény, Sup, szalma tekercz.
 Clemens, Kelemen, kegyelmes szeléd.
 Cleophas, Díczőség, minden díczőfeg.
 Coeleftria, Horgas görbe Syria.
 Colossenses, Halálra büntetett.
 Corban, Corbana, Ajandéc, offeralas.
 Coré, Kopofz, kopafzag, *Heth bō: hūvel*
az végen.
 Core, *Aleph bēuvel az vegen* kiralt hi-
 ván?
 Cornelius, Szarui erős, Szaru ember.
 Corozaim, Itt elteyett.
 Cozbi, Hazug.
 Creta, Hufos ország, Hufal bőves.
 Crifus, Fodor.
 Cyprus, Szép.
 Cyrene, Enfalom.
 Cyrus, Mint szegény item, fu örökös.

D.

Dagon, Gabona, Buza.
 Dahila, Szegénység.
 Dalmatia, Hiában való szin.
 Damascus, Véfnec nedvessége.
 Damascus, Gyulladáfnac egfnc h-
 sonlatossága.
 Dan, Itélő vagy ítéleti.
 Daniel, Istennek ítéleti.
 Darius, Megkereső.
 Dathan, Szokás, rendtartás.
 David, Szerelmes.
 Debora, Méh. age, Beszed.
 Demas, Por.
 Demetrius, Demeter, Sütő ember, Nép
 rettentő.
 Decretum, Vegyes, rendezes, paran-
 czolat.
 Dina, Itélet, vagy írelő.
 Dionysius, Istenő, czepegtető.
 Diotrephe, Jupiterrel talplattor.

Doég, Szorgalmatos.
 Dor, Születes, nemzes, Szűles.

E.

Ebal, Regi romlás, kórákás.
 Ecclesiastes, Predikátor.
 Eden, Gyönyörűség, kedves őrdm.
 Edom, Veres, Posgás.
 Eglon, Borju.
 Elcana, Buzgo indulatú Isten.
 Eleazar, Istennek segedelme.
 Elehanan, Isten kegyelme vagy irgal-
 massága.
 Eliacin, Istennek feltámadása.
 Elias, Ur Isten.
 Eliezer, Istennek segedelme.
 Elmalech, Király én Istenem.
 Elnathan, Isten adta.
 Emmanuel, Istenvelünk.
 Emmaus, Tanács rettentő, vagy ta-
 náctól felő.
 Enac, Orjas, Ifzonyufag nyaklántz.
 Enoch vagy Henoch, Felzenteltetett.
 Enos, Ember, vagy férfi.
 Epenetus, Díczertes.
 Ephraim, Gyűmölcszhozó, Nevekedő.
 Ephrata, Bővermés, gyűmölcszós.
 Ephron, Por, föld pora.
 Epicurus, Tártaknc segítője.
 Etiaas, Urnac segítője, idvőlsége.
 Esau, Tévő, mivelő, czelekedő.
 Eldras, Segítő, *Ismer*, Pitvar, Palota.
 Esther, Elrejtetött, Titkolt.
 Etham, ő ereje, Erőlség.
 Eva vagy Heva, Elő, Előknec, annya.
 Eubulus, Jo tanaczu, Eszcs.
 Eunice, Jó diadalom.
 Evodia, Jo illat.
 Ezechias, Ur erőlsége.
 Ezechiel, Isten erőlsége.
 Ezriel, Isten segedelme.

F.

Felix, Jofzerenczés. Act. 23. 24.
 Festus, Tisztos, Uraságos.
 Fortunatus, Szerencses.

G.

Gabaa, Halom.
 Gabriel, Isteni férfi. Isten ferfia.
 Gad, Szerenczes, felevedzet, felkészt.
 Galaad, Rakás bizonság.
 Galatę, Szoptatóc, Tęyjel szoptatóc.
 Galatia, Tejcs ország.
 Galgal, Kerec, Forgás.
 Galilea, Forgo, Forgathato, Eltakari-
 theró.
 Gazer, Elmetzés.
 Gedeon, Megtörő, Elmorfolo.
 Gehenna, Szomorúságvölgye.
 Gelboe, Előfordulása az megkeresés-
 acc.

Gefam

az idegen széknek

Gerfon, Jövevény ott.
Gerfon, Számkivétel.
Gihon, Mély, kimenetel.
Góg, Házfedel.
Goliath, Altalmenés, altalköltőzs.
Gomor, Mértéc neme.
Gomorra, Pártútó nép.

H.

Habacuc, Tufakodo, Viaskodo, Bay-
naklo.
Hallelú-ja, Diczerjéte az URat.
Hanania, UR kegyelme.
Haram, Elrontatott.
Hebal, Regiségnecrakása, Regi ó
rakas.
Heber, Tars, Réfzes. *Elöl Heth börtövel.*
Heber, *Ajin börtövel*, Altalmenés
Hebron, Tarsfag.
Heli, Aldozás, offerálás.
Heliopolis, *Sidou On*, Faydalom.
Henoch, Ayanlatot, Szenteltetött vala-
kinec.
Hermes, Szolo, orála.
Hermogenes, Oratorrá, szolová szül-
tett.
Hermon, Elrontas.
Herodion, Országlo eneklóje.
Hefron, Vignagnac nyila.
Heva, Elő, Eleven.
Hierapolis, Szent város.
Hispania, Draga fenece, Difzes völgy.
Holofernes, Erős hadnagy.
Hor, Hegy.
Horeb, Pufztaság, Pufzta.
Hotma, Elontás, pufztulás.
Hur, Szabadság.
Hus, Tanác.
Hymenés, Menyegzőivers.

I

Iabel, Elfolyo, Lefolyo.
Iabes, Szarazsaga szűsűs *Schin börtövel*
utol.
Iabes, Szomorufag, *Zade börtövel à vé-*
gém
Jacob, Lábat verő, labbal elejtő.
Jabel, Felménő, őzecke.
Jahiel, El az Isten.
Jairites, Megvilágosított.
Jamin, Job kéz, *vagy* Jobkézi, Jobkéző.
Japheth, kifizéltetett.
Jalon, Gyogyito, Orvoslo.
Javan, Elragado.
Iconian, olzlopi képec, kepfzlopoc.
Idumia, Veres földi.
Iebus, Megtapodas.
Iehonias, Urnac Elkészítésé.
Iehu, Maga léven, ó léven.
Iehus, Molytul: megragott, *Shin börtövel*
az vigen.

Iehus, Tanáczo, *Zade börtövel.*
Jemini, Jobkéz, Jobkéző.
Jephth, Megnyitő.
Jerameel, Urirgalma.
Jeremias, Ur Magasfága.
Jericho Hold, holnap, Honap.
Jerobaal, Bálványrontó, Bálvány o-
stromlo.
Jeroboam, Néppelvivo, Nepsókfaga.
Jerusalem, Békesség látása.
Jesse, Levő, valo, allo.
Jesboc, úres.
JESVS, Idvőztő.
Jethro, Magasfagos, Fő, Bőczős.
Jezonias, UR halgatafa.
Jefrahel, Isten magva.
Illyricum, Vig orszög, ó róm orszaga.
Rom. 15. 19.
India, *Sidou Hodu, az az*, Diczeretes tisz-
teleg.
Jaob, Atyafag, Atyás.
Joachaz, Urnac megfogasa.
Joachim, Urnac készítésé.
Joacim, Ur földtámdása.
Joas, Kétlegben elő, kétséges.
Joas, Urnac tűze. 2. Reg. 11. *Sidou Jeho-*
as.
Job, Szomorkodo, bankodo, nyógó.
Jóel, Akaro, Elkezdő.
Johannes, kedves, kellemetes, irgalmas,
kegyes.
Jonas, Galamb, Honap.
Jonadab, Oeremest valo, kézkedő.
Jonathan, Ur ajandéka.
Joram, Magas.
Jordanis, Itélet folyovize.
Josphat, Itélő Ur.
Joseph, Oeregbítés, őregbűles.
Josias, Ur tuze.
Josue, Idvőztő Ur.
Isaac, Nevetés.
Isai, Ajándéce, vagy valo.
Isai, En feriam.
Isaias, Ur idvősegnec embere.
Iscariotes, Oeldőklésnece embere.
Ismahel, Istennec meghalgarása.
Izrael, Istennel erősb, Istennen katar-
lom vevő.
Issachar, Jutalom, bér.
Ithamar, Palmafazigere.
Ithuria, Megőriztetott.
Jubileus, Kurt, Trombita.
Judas, Diczeres.
Julia, Ifjaczka, fiatalka.
Julius, Pihes, gyapjas, szőrös.
Juftus, Igaz, Áct. 18. 7.

L.

Laban, Fejér.
Lamech, Szegény, alázatos.

Lacedæmon, Ördög tava.
Laodicea, Nepi itélet, Neb itéleti.
Lapidoth, Villámáfo.
Lazarus, Isten segedelme.
Lecchi, All kaptza.
Leci, Törvény.
Levi, Egybefoglalt, őszvekspezolt.
Leviathan, Egybefoglalás, Tárfasá-
ga.
Lia, Munkalodo, fárátagos.
Libanus, Féjertő, Temien.
Libya: Tenger szive *item* Elsőtlen. Első
nélkül valo.
Linus, Háló.
Lithostrotos, kővel hintett, Padimon-
tomozott.
Loth, Egybekötött, őszvetűrtt.
Lucifer, Világhozo, naphozo.
Lucius, Czuka.

M.

Maacha: Elkopot, törődött.
Maafias, Ur dolga, Ur czelekedeti.
Maceda, Eges gyulladas.
Madain, Itélet, pörölő.
Magdalena, Nagyfagos, Nagyczele-
kedető.
Malachias, En követem.
Malaleel, Isten diczerő.
Malchus, Király.
Manahem, Vigasztalo.
Manafes, Elfelytetett, Elfelytész.
Manue, Nyugodalom.
Mara, Keferű.
Marcus, kováczo, pörölő, Czifzu
tízitő.
Mardochai, Keferű törődelem.
Maria, magazratott, keserűségnec
tengere.
Martha, Felindito, ingerlő.
Masfa, Tereh.
Maspha, Vigyazo torony, őr álló
hely.
Mathusael, Halálának kívánoja.
Matthæus, Ajandékozott.
Melchias, Király Ur.
Melchi, sedec, Igasfaganac kirallya.
Melchisua, Idvőztő király.
Melite, mézfolyás.
Mesollam, Bekeseget.
Mercurius, Kalmarkodafnac, követőga
nec Patronufa.
Mesopotamia, Folyovizec közepét va-
lo tartomány.
Micha, Szegény.
Michael, Kiczoda mint az Isten?
Micheas, Kiczoda oly mint Isten?
Michol, Kiczoda minden.
Miphiboseth, Szájbéli gyalazati.
Misael, Ki kívántott.

Margyazattya

Misphat, Itélet
Moab, Atyáról.
Moria, Kicsérűség.
Moloss, Kivonyánosság *Eudoxia az. viciol.*
Myra, Mithás arlag.
Myfia, Gonosz, L. r. utlagos.

N

Nasman, Szép.
Nabal, Bolond.
Nah, vagy Noboth, Szólás vagy Pro-
nóciálás.
Nabuchodonozor, Itélet sralma.
Nachor, Rekett, Száraz, aszfü.
Nadab, Oerómett való, kézfekedő.
Nahasson, Kigyó.
Nahom, Vigasztalo.
Naim Szép.
Nathan, Adatott, Ajándékozott.
Nathanael, Isten ajándéka.
Nazareti, Elvalasztattat, szentel-
tet.
Nazareth, Elvalasztott szentel-
tet, vagy őriztetett, vagy viragos.
Nehemias, Vigasztalás.
Nemrod, Vízleávonó.
Nephtali, Egybehasonlítás. egybe-
vadás.
Nereus, Lampas, szövetnec.
Nicodemus, Négyező.
Nimrod, Vízleávonó, tusakodo.
Nimve, Szép.
Nicolaus, Negyző.
Nicomachia, diadalmas város.
Noggy, Fekete. Act. 13. 1.
Noc, Szent, megnagyobas.
Noma, Fekes, Szép.
Nympbas, Völegeny. Col. 4. 15.

O

Obadias, Ur szolgája.
Obed, Szolga, *ijmet*, megtartó.
Obediem, Ember szolgája, vagy Ertz
szolgálat.
Ochozias, Megfogás megragadás.
Odonam, Bizonságnékiec.
Og, Hamé alatt fult kenyér, hamvas
pogácsa.
Olympas, Mennyei. Rom. 16. 15.
Onam, Faydalom, Bánat.
Ona, Faydalom, hamisság.
Onasimus, Hasznos.
Ophai, Oeköl, maroc.
Orb, Holló.
Ofen, Jóveritő.
Oza, Erősség. Erő.
Ozias, UR erőssége.
Oziel, Isten ereje.

P

Palcathina, Meghiatott, hamu alatt.

Pamphilia, Szerelmes.
Paradifus, Kert.
Parmenes, Megmarado.
Pascha, Általmenés.
Pachmos, Halálós.
Patroba, Atyai.
Paulus, Pál, kicsim, kéves.
Pergamus, Magas, Magas vár.
Périn, Erős orlag.
Phanuel, Isten láto.
Pharao, Elhintő, Elhányo. Elszél-
lesztő.
Phares, Elofztás.
Phares, *Shin baidel utól*, Lovag.
Pharisi, Elofztotoc, elváltac.
Phase, Általmenetel.
Phasga, Halom.
Philithéa, Hamuval hintetett.
Phinecs, Bizodalom ortzáj.
Porticus, Tornatz, Fedezet jaro hely.
szabad lerálo heazat allya.
Presbyter, Vénec, Eledebs.
Prisca, Regi, Ven, ő, agg.
Priscilla, Regi, ő.
Probatia, Juh, Juhállás.
Propheta, Jóvendőmondo.
Proletyrus, Jóvevény, idegen.
Psalms, Eaec, Diczeret, imatlag.
Pudens, Szemetmes 2. Tim. 4.

Q

Quartus, Negyed, negyedic. Rom. 19. 23
Quintus, Ötöd, öt edic. 2. Mac. 1. 34.

R

Raaz, Kevely, Erős.
Rabba, Sok, nagy, örög.
Rachel, Juh.
Raguel, Isten pafztora.
Rahab, Széles, kifzelesitett.
Rama, Magas, Hegy.
Ramath, Magasságoc.
Ramcses, vagy Raemcses, őreimi meny-
dörgés.
Raphael, Isten orvassága.
Raphaim, Orjáfoc, *ijmet* Orvosoc.
Rebecca, Hizlalt.
Reb!a, Reblata, Veteledes, harfoladas.
vifzfavonyas.
Rechab, Koczis, szekeres, vagy négy ke-
rekő szekér.
Remmon, Pomagránat.
Remphan, Bizonyos, alhatatos.
Respha, Kivonytas.
Reboan, Nepnec kiterjesztője.
Rode, Rhode, Rosa, Liliom.
Roma, Erő, Erős, Magas.
Ruben, Fiát láto.
Ruma, Magas.
Rufus, Vercs, Túztyórós.

Rath, Meeg'egedete.

S

Saaph, Gondolo.
Saba, *Schin baidel*, Megfordulas fogla-
rablag.
Saba *Samech baidel*, Kornyúlmenetel,
kör-lyaras.
Sabaoth, Seregec, Tabori sereger.
Sabbatha, Köruljaras.
Sabbatum, Nyugodalom, n. g. szü-
nés.
Sadlucó, Igazac.
Sadoc, Igaz.
Safe, Kuldés.
Salem, Bekefeg.
Salmanasar, Köröt békeség.
Salmon, vagy Salomon, Bekefeg.
Salomirh, Békeség.
Salphaad, Reregeinecar yéke.
Samarita, őrizet, Adamas ko, Ge. ant
Demant.
Samoitracia, Fővenyes, Homokos.
Samfon, ő napja.
Samuel, Istenből tétetett.
Sanctum Sanctorum, Legszenteseb
hely.
Saphan, Suldifzno, Tóvifses difzno,
vagy ürge neie.
Saphad, Itélő.
Sara, *utol He baidel*, urne, aszfzony,
Sara, *utol He baidel*, Illat, Illatozo.
Sarai, En aszfzonyom.
Sarephra, Szük, Falatoczkanc szü-
völtá.
Sáron, Térhely. Egyenca.
Satan, Ellenkező.
Saul, Kéretett, Ajánlatott.
Saul, *Sidonl Suai*, Róka.
Schibboleth, Kalázos buzaf.
Seaccias, Isten igaza.
Segor, Kicziny.
Schon, Kigyomlálás.
Sela, Eloldo.
Seleucia, Megrázott.
Sellum, Bekeleges, *ijmet*, Marad.
Sem, Néz, hír, tétetett.
Semei, Szofogado, Engedő.
Semei, En nevem.
Sennacherib, Elrontátnac czipke be-
kra.
Seon, Szozat, Hang.
Sepharuaim, Kónyvec, vagy Iró.
Sephora, Szép, avagy, kurt.
Sephora, Madar, vercb.
Seth, Tétetett.
Setim, Kiterjesztéfec.
Siba, Hadi sereg, Tabor, viterleg.
Sibboleth, Terek.
Sicera, Rétzegec.
Sichem, Váll.

U

T

T
Tarfus, Szarnyas, Tollas.
Tabot, Választas, Tízteság.
Thadæus, Diczerő.
Tamar, Pálmafa.
Thare, Illatozo.
Tharhis, Oerőmnec megnézése.
Thau, Jel, Jegy.
Thecia, Remény, Hőteleczke.
Theophilus, Szerető. Luc. 1. 3. A. 1. 1.
Theraphim, Kepec Balványoc.
Thesalcnica, M. győződelem.
Thomas, Melly, Kertés.
Thophet, Deb. Elhíteres, Elczalás.
Thimæus, Vac, vakfag.
Timotheus, Isteni tisztelege.
Titus, Tíztesleges tisztelendő.
Tobias, Jór.
Tubalcain Világi jószág, Világi birtoc.
Tichicus, Szerenczés.
Tyrij, *Sident Sorim*, Nyomorgatóc.

V
Yafthi, Ivó, kóppenró.
Ur, Túz.
Urbanus, Orban, Tíftefeges, varcfa.
Urias, Ur túze.
Uziel, Iften, vilagofága.

Z

Zabad vagy Zabdí, Jegyruha, Jegyruha.
haval ajandekoztatott.
Zabulon, Hayle, Lakohely.
Zaccharus, Tiflra.
Zacharias, Ur emlékezteti.
Zambri, Enekló.
Zara, Feltámasdat. Naptámadatt.
Zebedaus, Jegy ruha, Jég ruha, vagy ajandekoztatott.
Zorobabel, Idegen az szegységtől.

Mivelhogy nem mindenkor tekinthetünk mi magunc az nyomtatásban munkálkodókhoz, ezért: valamelyikről bősébbi foglalkozás: melyeket könnyen megemendalhatz. Keresztyen olvasó.

Előben azért Gen. 3. *caput* nac *summájában* Linea 6. az elvetett helyett olvasd elvcszett, ugyan ot. az *margon* Lin. 3. olvasd, arról. r. Sam. 38. az *summáiban* Lin. 5. olvasd, kerdgyé, mivel hogy. i. Reg. 1. v. 38. lin. 3. olvasd, fia: az Ceraheusokis. Az Soltar könyv *summájában* Lin. 5. olvasd. előmutatása. Az Apocryphus könyvec: *titulusában* Lin. 17. az négyedik helyett írj harmadik.

Az új Testamentum titulusában: *Im. 6. az Evangelistas helyett olvasi Evangelist'c. n. Janos Evan'olismának som-
májában Dor-itiss helyett olvasi Domitianus. Az Colofeseb ir: level argumento: "Ist'ard. c. ELŐ RÖLE. Ezek ki-
völ nem ar'izom hogy oly véteek ejtett legyen mely az olvasót megtartoztathatná: meg-b'c' a' sor azért ez f'ict'oggel vala-
munkanos, melyhez hozzász'nc 1. Anji, elv'og'is pedig Isten kegyelm'el 15. Septemb. ezen 1688. é. febr. 20. d'ben.*

RENDEI AZ Ó ES ÚJ TESTA- MENTOM KÖNYVEINEC, ES AZOC MINT JEGYEZTESSENEC FEL AZ MARGON

vagy levelec szélén és egyébütt: hany részec vagy caputtyoc,
legyen, és hanyadic levelen
kezdesenec.

Az ó Testamentom könyvei.

		cap.	fol.
Moses I. Könyve	Gen.	50	1
Moses II. könyve	Exod.	40	48
Moses III. könyve	Lev.	27	88
Moses IIII. könyve	Num.	36	117
Moses V. könyve	Deut.	34	156
Jusuekönyve	Jos.	24	193
Birackönyvé	Jud.	21	216
Ruth könyve	Ruth.	4	240
Samuel I. könyve.	1. Sam.	31	244
Samuel II. könyve	2. Sam.	24	276
Kiralyoc I. könyve	1. Reg.	12	303
Kiralyoc II. könyve	2. Reg.	25	332
Chronica I. könyv	1. Chro. vel. paralip.	29	360
Chronica II. könyv.	2. Chron	36	385
Efdras könyve	Efd.	10	417
Nehemias könyve	Neh.	13	416
Ester könyve	Est.	10	440
Job könyve	Job.	42	447
Soltar könyve	Psal.	150	477
Pelda beízedec	Prov.	31	551
Az Predicator	Eccle.	12	575
Encknec Encke	Cantic.	8	584

Az Prophétac.

Esaías	Esa.	66	3
Jeremias	Jer.	52	54
Jeremias Siralmi	Thren. Laman.	5	105
Ezechiel	Ezech.	48	110
Daniel,	Dan.	12	156
Hoseas	Ose. Hof.	14	173
Joel	Joel.	3	182
Amos	Am.	9	183
Abdias	Abd.	1	191
Jonas	Jon.	4	162
Michéas	Mich.	7	193
Nahum	Nah.	3	200
Habacuc	Hab. Abar.	3	203
Sophonias	Seph. Sopb.	3	206
Aggeus	Agg. Hagg.	2	209
Zacharias	Zach.	14	211
Malachias	Mal.	4	221

Apocryphus könyvec

	cap.	fol.
Tobias könyve.	14	3
Manassés Imatsága.	1	12
Judit könyve.	16	13
Bárucl könyve.	5	26
Jeremias levele.	1	30
Azarias Imatsága.	1	32
Hatom ferhiac encke.	1	33
Sufanna historiaja	1	34
Bel historiaja.	1	36
Az Sarkany historiaja.	1	37
Esdras III. könyve.	9	38
Efdras IIII. könyve.	15	52
Ester toldalékja	7	75
Machabeusoc III. könyve.	7	79
Machabeusoc I. könyve.	16	88
Machabeusoc II. könyve.	15	115
Bölcszefeg könyve.	19	137
Jesus Syrac.	51	149

Az új Testamentom kö- nyvei.

	cap.	fol.
Sz. Mate Evangelioma Matr.	28	3
Sz. Marc. Evangeliom Mar.	16	32
Sz. Lukacz Evangelioma Luc.	24	50
Sz. Janos Evangelioma. Job.	21	82
Apastaloc Czelekedeti Alf.	28	106
Sz. Pal Levele Romaba Rom.	16	136
Corinthusba I. 1. Cor.	16	151
Corinthusba II. 2. Cor.	13	164
Galatiaba Gal.	6	174
Ephesusba Eph.	6	280
Philippibe Phil.	4	185
Colotseba Col.	4	188
Thesalonicaba I. 1. Thes.	5	191
Thesalonicaba II. 2. Thes.	3	165
Timotheushoz I. 1. Timo.	6	197
Timotheushoz II. 2. Tim.	4	201
Titusnac Tit.	3	204
Philemonnac Philem.	1	206
Az Sidoknac Heb.	23	207
Sz. Jacob level e. Jac.	5	219
Sz. Peteré I. 1. Pet.	5	224
Sz. Peteré II. 2. Pet.	3	229
Sz. Janosé I. 1. Joh.	5	233
Sz. Janosé II. 2. Joh.	1	237
Sz. Janosé III: 3. Joh.	1	238
Sz. Judasé Juda:	1	239
Sz. Janos Jelenese Apoc.	22	240